

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยส่วนนี้ จะช่วยให้สามารถนำความคิดต่าง ๆ มาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาและเสนอรูปแบบในการออกแบบที่น่าสนใจได้ ซึ่งการทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงพื้นที่บริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่โดยรอบ สามารถแยกออกเป็น 3 ส่วนหลักๆได้ดังนี้คือ

2.1 ทฤษฎีและแนวความคิดด้านการออกแบบชุมชนเมือง

เป็นแนวคิดด้านการปรับปรุงชุมชนให้มีสภาพแวดล้อมต่างๆที่ดีขึ้น โดยจะศึกษาแนวคิดต่างๆที่เป็นที่สนใจในปัจจุบัน เพื่อสรุปเป็นแนวคิดร่วมที่มีความเหมาะสมกับงานวิจัยในด้านเนื้อหาและสภาพพื้นที่ สำหรับเป็นกรอบแนวคิดในการออกแบบ โดยแนวคิดต่างๆมีดังนี้

- องค์ประกอบเมือง
- ลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์ และย่านประวัติศาสตร์
- การอนุรักษ์
- วิธีดำเนินการอนุรักษ์
- การใช้พื้นที่สาธารณะ (Public Space)
- ทฤษฎีและกระบวนการประเมินคุณภาพทางสายตา
- การท่องเที่ยว

2.2 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพระบรมธาตุเจดีย์

เป็นการศึกษาด้านประวัติและปรัชญา รวมถึงคติความเชื่อต่างๆที่มีต่อวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำไปสู่การสรุปให้เป็นรูปแบบทางกายภาพ เพื่อให้มีความสอดคล้องกับด้านคติและความเชื่อที่มีต่อวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพระบรมธาตุเจดีย์

- ประวัติของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและองค์พระบรมธาตุเจดีย์
- ความสำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- ความสำคัญของพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีต่อการตั้งเมืองนครศรีธรรมราช
- ปรัชญาและคติความเชื่อแห่งองค์สถูป
- งานสำคัญประจำปีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
- พัฒนาการของเมืองนครศรีธรรมราช
- ความสำคัญขององค์ประกอบโดยรอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

2.3 สรุปทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทั้ง 2 ส่วนนี้จะสรุปเป็นแนวคิดรวบยอด เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยต่อไป

การศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางปรับปรุงพื้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่โดยรอบจะต้อง ทำการศึกษาและทำความเข้าใจในแนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของทางกายภาพของ เมือง ลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์และการกำหนดมาตรการอนุรักษ์ วิธีดำเนินการอนุรักษ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพื้นที่เมืองนครศรีธรรมราช เพื่อให้เกิดความรู้ความ เข้าใจเบื้องต้น ก่อนการศึกษาวิเคราะห์รายละเอียดต่อไปให้นำไปสู่ผลการศึกษาที่สามารถกำหนดแนวทางการ ปรับปรุงพื้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่โดยรอบได้อย่างสมเหตุสมผล

2.1 ทฤษฎีและแนวความคิดด้านการออกแบบชุมชนเมือง

2.1.1 องค์ประกอบของเมือง

การศึกษาขององค์ประกอบทางกายภาพของเมืองพบว่ามียหลายแนวความคิด และที่เกี่ยวข้องกับ การศึกษา มีดังนี้

ในการศึกษาเมืองสามารถแบ่งองค์ประกอบของเมือง เพื่อการวิเคราะห์ แบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

- องค์ประกอบทางกายภาพ เป็นปัจจัยที่รองรับกิจกรรม ในการดำรงชีวิตของพลเมือง เช่น ลักษณะ ภูมิประเทศ ลักษณะอาคารบ้านเรือน การใช้ที่ดิน ที่โล่ง สวนสาธารณะ ถนนหนทาง เส้นทางคมนาคม สภาพแวดล้อมและการตั้งถิ่นฐาน ฯลฯ

- องค์ประกอบทางด้านกิจกรรม เป็นองค์ประกอบซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วย ความปกติสุข เช่น ประชากร ลักษณะการประกอบอาชีพ เศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม ระบบกฎหมาย การ ปกครอง ฯลฯ

จากการศึกษาของ Kevin Lynch ในเรื่อง Image of the City สามารถวิเคราะห์และสรุป องค์ประกอบสำคัญซึ่งทำให้คนสามารถใช้คิดถึงภาพพจน์หรือจินตภาพของเมืองได้ 5 ประเภท ซึ่งเป็น องค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญของเมือง ได้แก่²

- เส้นทาง (Paths)
- เส้นขอบ (Edges)
- ศูนย์ชุมชน หรือรวมกิจกรรม (Node)
- ย่าน (Districts)
- จุดหมายตา (Landmark)

เดชา บุญค้ำ ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของชุมชนที่มีส่วนประกอบทำให้เมืองดูแล้วสวยงามมีชีวิตชีวา มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นที่น่าประทับใจแก่ผู้พบเห็น ซึ่งจะมีองค์ประกอบต่าง ๆ³ ดังนี้

¹ สรรเพชร นนทภักดิ์, การศึกษาคุณค่าสุนทรียภาพด้านผังเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีนครศรีธรรมราชและภูเก็ต (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534)

² Lynch, Kevin, *The Image of The City* (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1992)

- ธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งที่เป็นธรรมชาติที่ยังคงปรากฏอยู่ในเมือง เช่น แม่น้ำลำคลอง ภูเขา ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่นี้ถือว่าเป็นทรัพยากรอันมีค่ายิ่งในด้านประโยชน์ใช้สอยและเป็นทัศนียภาพที่งดงามของเมือง

- อาคารและส่วนประกอบของอาคาร ได้แก่ สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อประโยชน์ใช้สอยในด้านต่าง ๆ เช่น บ้านอาคาร ตึกแถว รวมทั้งส่วนประกอบของอาคาร เช่น บัวยิมเซนา กันสาด ทางเข้าอาคาร โคมไฟ ฯลฯ

- ที่เว้นว่างต่าง ๆ ได้แก่ บริเวณที่โล่งว่างภายในเมือง ซึ่งเป็นที่ที่ผู้คนใช้ประกอบกิจกรรมร่วมกัน เช่นสวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น ลานอเนกประสงค์ของเมือง ฯลฯ

- โครงข่ายคมนาคม ได้แก่ ถนน ทางเดินเท้า ทางเดินเท้า ทางรถไฟ รวมทั้งแม่น้ำลำคลองที่ใช้ในการสัญจร นับเป็นส่วนประกอบของเมืองที่เชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เกิดการเข้าถึงซึ่งกันและกันโดยอาศัยเส้นทางสัญจรเหล่านี้

- มนุษย์และการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ ชาวเมืองที่อาศัยอยู่ในเมือง ประกอบการเคลื่อนไหวทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบให้เมืองมีการเคลื่อนไหวมีชีวิตชีวา

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมได้ให้คำจำกัดความสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศรอบๆตัวศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องและมีความสัมพันธ์กันทั้งทางตรงและทางอ้อม ศิลปกรรม หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรม และตามความหมายของที่ประชุมองค์การ UNESCO ศิลปกรรมควรประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ⁴ ดังนี้

- อนุสรณ์ (Monuments) ได้แก่ ผลงานทางสถาปัตยกรรม ผลงานทางประติมากรรมและจิตรกรรมอันทรงความสำคัญ ส่วนประกอบหรือโครงสร้างทางโบราณคดี จารึกถ้ำที่อยู่และส่วนผสมกันของคุณลักษณะเหล่านี้ อันมีคุณค่าดีเด่นในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือเทคโนโลยี

- กลุ่มอาคาร (Group of Buildings) กลุ่มของอาคารที่แยกกันหรืออยู่ต่อเนื่องกัน ซึ่งโดยลักษณะทางสถาปัตยกรรม ความร่วมลักษณะกัน หรือที่ตั้งอันเหมาะสมในภูมิทัศน์ ได้ทำให้เกิดคุณค่าดีเด่นในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะหรือเทคโนโลยี

- สถานที่ (Site) ผลงานของมนุษย์หรือผลงานอันผสมกันของธรรมชาติ และมนุษย์และพื้นที่ อันรวมทั้งโบราณสถาน ซึ่งมีคุณค่าดีเด่นในด้านประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติวงศ์วิทยาหรือมานุษยวิทยา

ในด้านแนวความคิดที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของเมืองนั้น สามารถนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการปรับปรุงและการมองความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆของบริเวณพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีองค์ประกอบหลักคือวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและมีถนนราชดำเนินเป็นเส้นทางการสัญจรที่สำคัญและเป็นแนวแกนของเมืองทุ่งโฮบล้อมบริเวณวัดพระมหาธาตุฯ ส่วนองค์ประกอบอื่นๆภายในบริเวณพื้นที่ศึกษา เช่น โบราณสถาน สถานที่

³ ทวีเดช ทองอ่อน, การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต สาขาวิชา การวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538)

⁴ นโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, สำนักงาน, กลุ่มงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (กรุงเทพฯ, (ม.ป.ท.), 2541)

ราชการ สถานศึกษา ศาสนสถานและอาคารพาณิชย์นั้นตั้งกระจายตามแนวแกนของถนนราชดำเนิน และมีที่
โล่งหลักของเมืองคือพื้นที่บริเวณสนามหน้าเมือง

2.1.2 ลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์ และย่านประวัติศาสตร์

เมืองประวัติศาสตร์ (Ancient / Historic Cities) สามารถจำแนกตามช่วงอายุของเมืองได้ 3
ประเภท คือ เมืองร้างหรือเมืองเก่าที่ตาย (Abandoned / Dead Ancient) อาทิเช่น เมืองสุโขทัย นครวัดของ
กัมพูชา พุกามของพม่า ซึ่งปัจจุบันเมืองในลักษณะนี้เป็นแหล่งศึกษาและท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์
วัฒนธรรม เมืองเก่าที่ผสมระหว่างอดีตกับปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันมีจำกัด จึงมีการ
กลับไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองเดิมที่ถูกทิ้งร้างไป ซึ่งมักมีการทำลายหลักฐานและบรรยายกาศของเมือง
โบราณเพิ่มเติมโดยรู้เท่าไม่ถึงการ อาทิเช่น อยุธยา ลพบุรี พิมาย และเมืองเก่าที่ยังมีชีวิต (Living Historic
Cities) หมายถึงเมืองซึ่งชุมชนอาศัยสืบต่อกันมา มีสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชาติหรือชุมชนที่
ดำรงอยู่และสืบทอดกันมาโดยมีองค์ประกอบของเมือง เช่น กายภาพของเมือง เรื่องราวของผู้คน อาคาร
สถานที่ทำงาน อาคารราชการ แหล่งประวัติศาสตร์ อาคารสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ในอดีตและ
ใช้สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ชีวิตของเมืองมีพัฒนาการตามกาลเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลง อาทิเช่น กรุงเทพฯ
ฯ ธนบุรี ภูเก็ต เชียงใหม่ สงขลา นครศรีธรรมราช⁵

พื้นที่ที่มีคุณค่าเป็นเมืองประวัติศาสตร์หรือย่านประวัติศาสตร์ มีแนวความคิดที่จะตัดสินความสำคัญ
และบ่งชี้ได้ ดังนี้

- ลักษณะองค์ประกอบของศูนย์กลางหรือกลุ่มอาคารหรือสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะเฉพาะพิเศษเป็น
เอกลักษณ์ของตนเอง เช่น การวางแปลน ขนาดสัดส่วนของถนนและอาคารเป็นต้น
- มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมมาก โดยที่อาจเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางผังเมืองในประวัติศาสตร์ของ
เมือง เรียกได้ว่ามีคุณค่าทั้งทางความงาม (Aesthetic) และทางประวัติศาสตร์ (historic) มีความต่อเนื่องของ
การดำรงชีวิตของสังคมอยู่ในส่วนนั้น เช่น กิจกรรมของเมือง เป็นต้น

ในยุโรปแบ่งประเภทของย่านประวัติศาสตร์เป็นส่วนย่อย ๆ ตามความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลาง
โครงสร้าง และลักษณะทางภูมิประเทศ เป็น 4 ลักษณะ คือ

- กลุ่มของอาคาร หรือส่วนชุมชนที่แยกออกต่างหากจากเมือง แต่ยังมีผู้อยู่อาศัยอยู่ เช่น หมู่
บ้านเมืองเล็ก ๆ ต่างจังหวัดที่มีลักษณะพิเศษทางภูมิประเทศ เช่น เมือง Amalfi และ Capri ในประเทศอิตาลี
- เมืองทางประวัติศาสตร์ (Historic Town) ซึ่งยังคงลักษณะความสวยงาม หรือคุณค่าทางศิลปะ-
สถาปัตยกรรมแบบอย่างสมัยเดิมไว้เป็นส่วนใหญ่ เกือบทั้งส่วนของเมือง โดยอาจมีความสำคัญทางด้านเป็น
ศูนย์กลางของศิลปะการค้า การเมืองในประวัติศาสตร์มาก่อน

⁵ สุริชตา นิบริยาย, แนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่านครศรีธรรมราช (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการ
วางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543)

- ส่วนหรือศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ของเมืองใหญ่ โดยที่ตำแหน่งของศูนย์กลางนี้อาจแตกต่างกันไปในแต่ละเมืองและแต่ละประเทศ

เมื่อพื้นที่หรือบริเวณใดในเมืองที่กำลังเติบโต มีลักษณะที่บ่งชี้และถูกตัดสินใจให้เป็นเมืองประวัติศาสตร์หรือย่านประวัติศาสตร์ ถือว่าพื้นที่ สถาปัตยกรรม แหล่งศิลปกรรมหรือสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่อยู่ภายในบริเวณนั้นย่อมเป็นองค์ประกอบทางกายภาพอย่างหนึ่งที่สำคัญมีลักษณะเฉพาะอันแสดงถึงเอกลักษณ์ของเมือง และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรดำเนินการอนุรักษ์

จากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์ และย่านประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบถึงการจำแนกลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์ และแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของแต่ละเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์โดยแต่ละเมืองจะมีพัฒนาการที่แตกต่างกัน ซึ่งพื้นที่ศึกษานั้นตั้งอยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่า โดยมีสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมืองได้แก่ วัดพระมหาธาตุฯ พระบรมธาตุเจดีย์ และศาสนสถานโดยรอบ กำแพงเมือง ศาลากลางจังหวัดซึ่งในอดีตเคยเป็นจวนของเจ้าเมือง เป็นต้น และใช้สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญและมีลักษณะเฉพาะซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์และควมามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมืองของเมืองเก่านครศรีธรรมราช

2.1.3 แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในระยะแรกทำกันในวงจำกัด มีการอนุรักษ์เฉพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่งขาดการมองเป็นภาพรวม มักเป็นการอนุรักษ์ที่เน้นด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์เมื่อถึงยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมคริสต์ศตวรรษที่ 19 เกิดการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมการผลิต มีผลให้เมืองเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาเทคนิค แนวความคิดในการอนุรักษ์ที่ซับซ้อน มีระบบมากขึ้น และเกิดแนวความคิดการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับการวางผังเมือง เนื่องจากสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และได้รับการอนุรักษ์ มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับเมืองและเป็นองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมือง ดังนั้นการอนุรักษ์จึงเป็นการมองภาพรวมในลักษณะการอนุรักษ์ทั้งเมือง โดยเน้นการสงวนรักษา ปรับปรุงให้คงสภาพเดิม และให้พื้นที่หรือบริเวณที่ทำการอนุรักษ์มีชีวิตชีวาอยู่ได้โดยไม่กระทบหรือขัดกับสภาพสังคม เศรษฐกิจที่กำลังดำเนินไปในปัจจุบัน และมีแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ ดังนี้

การอนุรักษ์ หมายถึง การปรับปรุงหรือป้องกันอาคาร หรือกลุ่มอาคารและบริเวณใกล้เคียง โดยมักจะเป็นอาคารที่มีคุณภาพดีทางสถาปัตยกรรม หรือมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ บริเวณดังกล่าวมีอาจขอบเขตตั้งแต่หมู่บ้านทั้งหมู่บ้าน เมืองขนาดเล็ก หรืออาจเป็นส่วนหนึ่งของเมือง เช่น ถนน ตลาด กลุ่มอาคารใกล้โบสถ์ วัด หรือแม้แต่ส่วนหนึ่งของอาคาร เป็นต้น⁶

⁶ คมกฤษ เจ่าวีระกุล, การวางผังเฉพาะพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตอำเภอพระนครหรือยุคราช (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหบัณฑิตศึกษา สาขา การวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539)

การอนุรักษ์ หมายถึง การวางแผนการใช้อาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และเทคโนโลยีให้ดีที่สุด รวมทั้งการดูแลรักษาที่ดีต่ออาคาร และบางครั้งรวมถึงกิจกรรมอื่น ๆ เช่น กิจกรรมในอาคารทั้งด้านสังคมและเทคโนโลยี⁷

นิจ นิญธีระนันท์ ให้ความคิดในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไว้ ดังนี้ การอนุรักษ์อาคาร สถานที่ และบริเวณอันมีคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์นั้น ควรยึดหลักการว่าจะไม่อนุรักษ์เพียงเพื่อการอนุรักษ์ กล่าวคือ จะไม่อนุรักษ์อย่างเป็นชิ้นส่วนอยู่ในพิพิธภัณฑ์ หรือในลักษณะที่เรียกว่า "รักษาในตู้กระจก" แต่จะต้องอนุรักษ์ในแนวความคิดใหม่ โดยให้อาคารสถานที่และบริเวณเช่นว่านั้น ผสมผสานกลมกลืนไปกับชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้จะต้องดำเนินการควบคุมไปกับการฟื้นฟูบูรณะแหล่งชุมชนในที่ต่าง ๆ ขึ้น เพื่อให้บริเวณเก่ากลางเมืองตลอดจนบริเวณอื่น ซึ่งกำลังเสื่อมโทรมด้วยอายุชัลงโดยลำดับ

ดร.สุวัฒนา ธาดานิติ กล่าวถึงขนาดของการอนุรักษ์ในการวางผังเมืองว่า การอนุรักษ์จะมีขนาด สัด-ส่วนที่ต่างกัน การอนุรักษ์ไม่สามารถกำหนดได้เฉพาะเป็นอาคาร กลุ่มอาคาร หรือย่าน แต่การอนุรักษ์จะต้องดูถึงองค์ประกอบต่อเนื่องของพื้นที่ด้วย เช่น เครื่องตกแต่งประกอบถนน สวนสาธารณะ รูปแบบด้านหน้าของตึกหรืออาคาร สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ควรจะได้รับพิจารณาาร่วมด้วย เนื่องจากเป็นภาพรวมของเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่นั้น ด้วยเหตุนี้การอนุรักษ์จึงไม่เฉพาะเจาะจงอยู่เฉพาะองค์ประกอบของเมืองชนิดใดชนิดหนึ่งเท่านั้น ขนาดของการอนุรักษ์มีขนาด (พื้นที่ส่วนที่อนุรักษ์) ที่สำคัญ ดังนี้ (เสาวลักษณ์ บุญโพธิ์อภิชาติ, 2540)

1. การอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติ (Natural Areas)
2. การอนุรักษ์ทั้งเมือง (Town and Villages)
3. การอนุรักษ์ย่าน (District / Pocket of The Past) การอนุรักษ์บริเวณที่มีความต่อเนื่องทางกายภาพ และมีขอบเขตที่ชัดเจนทำให้เห็นลักษณะเด่นที่แตกต่างจากบริเวณอื่นอย่างชัดเจน
4. การอนุรักษ์เฉพาะส่วน เช่น การอนุรักษ์เฉพาะส่วนอาคาร ประตูเมือง ถนนและสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ได้กำหนดหลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ไว้ดังนี้

- **แนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม** (Cultural Heritage Conservation) คือ การควบคุมสภาพแวดล้อมที่อยู่ในเขตศิลปกรรมอย่างเหมาะสม มีระดับความเข้มงวดในการควบคุม โดยแบ่งออกเป็น

- **บรรยากาศ** (Atmosphere) หมายถึง ตัวศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมที่มีความสอดคล้อง ส่งเสริมซึ่งกันและกัน

- **แหล่งอันควรอนุรักษ์** (Nucleus) หมายถึง ตัวศิลปกรรมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องอนุรักษ์

⁷ ทวีเดช ทองอ่อน, การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงเทพมหานคร เพื่อการอนุรักษ์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหาร สาขาวิชา การวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539)

- **พื้นที่สงวน** (Preservation Area) หมายถึง พื้นที่ที่มีคุณค่ามากทางด้านวิชาการและมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบทำให้ถูกทำลายได้ง่าย ในพื้นที่นี้ห้ามการกระทำใด ๆ ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพดั้งเดิม ของศิลปกรรมโดยเด็ดขาด

- **พื้นที่อนุรักษ์** (Conservation Area) หมายถึง พื้นที่ใกล้เคียง หรือบริเวณโดยรอบตัวศิลปกรรม ซึ่งเมื่อพื้นที่นี้ถูกทำลายย่อมมีผลกระทบต่อคงอยู่ของตัวศิลปกรรมด้วย ในบริเวณนี้ยินยอมให้ทำกิจกรรมได้ บางประการ ที่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่นี้มากนัก

- **พื้นที่บริการและการจัดการ** (หรือการพัฒนา) (Service and Management Area) หมายถึง พื้นที่ข้างเคียงหรือโดยรอบแหล่งศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับตัวศิลปกรรมน้อยมาก จึงยินยอมให้มีการพัฒนาได้ แต่ต้องอยู่ในความควบคุมของหน่วยงานรับผิดชอบว่า กิจกรรม ที่จะเกิดขึ้นจะไม่ส่งผลกระทบให้เกิดการทำลายคุณค่าของศิลปกรรม

ภาพที่ 2.1 แสดงขอบเขตการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Cultural Heritage Conservation)

ในการพัฒนาเมืองเก่า นั้น จำเป็นอย่างยิ่งต้องมีการวางแผน และกำหนดความเจริญเติบโตของเมือง ซึ่งหากมีการวางแผนไว้ให้มีการพัฒนามาก ก็ต้องกำหนดบริเวณที่จะพัฒนาใหม่ห่างออกไปจากเมืองเก่า เพื่อป้องกันมิให้บริเวณเก่าและบริเวณใหม่มาต่อเชื่อมกัน ซึ่งจะทำให้เนื้อเมืองและองค์ประกอบของเมืองเก่าถูกทำลายลงง่ายขึ้น⁸

ดังนั้นในการพัฒนาเมืองเก่าไม่ว่าจะเป็นเมืองเก่ายุคใดต้องระมัดระวังการพัฒนาเป็นพิเศษ มิให้มีการทำลายองค์ประกอบเมือง เนื้อเมืองและบรรยากาศของเมืองเก่า การพัฒนาเมืองลักษณะนี้เรียกว่า "การพัฒนาเชิงอนุรักษ์" ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ใช้สำหรับพื้นที่เมืองเก่า ส่วนการพัฒนาที่ใช้สำหรับพื้นที่เจริญเติบโตใหม่เรียกว่า "การพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ" ซึ่งต้องแยกพื้นที่ออกไปให้พ้นจากบริเวณที่ควรอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและด้านศิลปกรรม

⁸ ประสงค์ เอี่ยม อนันต์, องค์ประกอบเมือง (กรมศิลปากร, 2547) (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

สำหรับวิธีการพัฒนาเมืองเก่า ต้องปฏิบัติตามขั้นตอน ได้แก่ การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งกิจการ สาธารณูปโภคและบริเวณสาธารณะ ในพื้นที่ที่มีการพัฒนาใหม่ เพื่อจูงใจให้มีการพัฒนาหลังจากนั้น จึงวาง มาตรการควบคุมในการพัฒนาในเขตเมืองเก่า ซึ่งเป็นบริเวณที่ต้องพัฒนาเชิงอนุรักษ์มิให้มีการพัฒนาจน หนาแน่นเกินไป

ต้องมีการกำหนดขอบเขตองค์ประกอบเมืองเก่า ได้แก่ คูเมือง กำแพงเมือง บัอม ประตู อาคาร สาธารณะ กลุ่มอาคาร ถนน สะพาน และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องให้มีขอบเขตชัดเจน และกำหนดขอบเขต คู่มครอง สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไว้ทั้งเมืองด้วย

การโยกย้ายอาคารที่ถูกรุกเขตองค์ประกอบเมืองเก่าที่กำหนดเขตคู่มครองไว้แล้วจัดโครงสร้างของ เมืองให้มีจินตภาพที่ส่งเสริมเมืองเก่าให้มีความสัมพันธ์กับบริเวณที่เจริญเติบโตใหม่ พร้อมทั้งต้องมีมาตรการ ควบคุมไว้ให้ชัดเจนด้วย

การพัฒนาเมืองเก่าจึงเป็นการพัฒนาที่สำคัญ และมีความหมายอย่างยิ่ง ควบคู่กับการพัฒนา เจริญเติบโตของบ้านเมืองในปัจจุบัน จึงต้องรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่เป็นหลักฐานสำคัญ คู่บ้านคูเมืองต่อไป

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ทำให้ทราบถึงแนวทางในการอนุรักษ์พื้นที่ศึกษา โดยการ อนุรักษ์องค์ประกอบที่สำคัญภายในบริเวณพื้นที่ และบรรยากาศหรือจิตภาพของเมืองเก่านครศรีธรรมราช รวมทั้งมาตรการการควบคุมในด้านต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาของเมือง

2.1.4 วิธีดำเนินการอนุรักษ์

Wayne O. Attoe กล่าวถึงวิธีดำเนินการอนุรักษ์ว่า การดำเนินการอนุรักษ์สามารถแบ่งได้เป็น 2 วิธี ใหญ่ ๆ คือ วิธีการทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งแยกเป็นวิธีการย่อย ๆ คือ การให้เงินสนับสนุน การให้เงินกู้ยืม การ ให้ช้อยกเว้นภาษี การยอมรับในการนำกลับมาใช้ใหม่ การขายสิทธิ์ในการพัฒนา และวิธีการทางกฎหมาย ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้มีกรอบการศึกษาในวิธีการทางกฎหมาย ดังนั้นจะอธิบายถึงรายละเอียดของวิธีการทาง กฎหมายที่ใช้ในการอนุรักษ์

การอนุรักษ์โดยวิธีการทางกฎหมายสามารถแบ่งรายละเอียดได้ ดังนี้⁹

การแต่งตั้งทางนิตินัย (Legal Designation) นับตั้งแต่การออกกฎหมายเพื่อใช้บังคับในการเลือก กำหนดอาคาร และบริเวณย่านประวัติศาสตร์ไปจนถึงการออกกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้และเกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์ไม่ว่าทั้งโดยตรงและโดยอ้อม รวมถึงการอาศัยอำนาจของกฎหมายในการจัดตั้งหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อมาดำเนินการทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ดังเช่นที่ปรากฏในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้มีการออก พระราชบัญญัติว่าด้วยเรื่องสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ (Historic Site Act) ขึ้นในปี ค.ศ. 1935 และได้ นำไปสู่การจัดตั้ง Historic American Building Survey (HABS) และในปี ค.ศ. 1966 มีการออก Historic

⁹ สุรัชดา นิปரியาย, แนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่านครศรีธรรมราช (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการ วางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543)

Preservation Act ซึ่งเป็นกฎหมายที่มีความสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และมีเนื้อหาครอบคลุมในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และให้อำนาจกับท้องถิ่นในการปฏิบัติการต่าง ๆ

การกำหนดย่านหรือบริเวณ (Zoning) เป็นการกำหนดบริเวณการใช้ที่ดินจากคุณ สมบัติและศักยภาพที่มีอยู่ของพื้นที่เพื่อส่งเสริมและควบคุมการใช้ที่ดิน รวมถึงความหนาแน่นให้เป็นไปตามศักยภาพนั้น โดยกฎหมาย ซึ่งจะเป็นการป้องกันปัญหาการใช้ที่ดินที่จะเกิดขึ้นใหม่ได้ โดยเฉพาะ โดยกำหนดให้บริเวณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นบริเวณอนุรักษ์ หรือเป็นเขตอนุรักษ์โดยอาศัยอำนาจทางกฎหมาย การได้รับการกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์ทางประวัติศาสตร์คือการเป็นพื้นที่พิเศษ จะมีผลต่อการกำหนดกฎระเบียบต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้สำหรับบริเวณโดยถูกกฎระเบียบที่มีอยู่สำหรับใช้ควบคุมพื้นที่อื่น ๆ นั้นจะไม่นำมาใช้กับพื้นที่นี้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือบริเวณนี้จะต้องมีกฎระเบียบซึ่งใช้สำหรับการควบคุมเป็นพิเศษ ไม่ว่าจะผ่านทางด้านการควบคุมการใช้ที่ดินและการก่อสร้าง ภายใต้การเป็นเขตอนุรักษ์นั้นการควบคุมจะเข้มงวดกว่าเขตอื่น ๆ โดยเฉพาะลักษณะทางกายภาพเนื่องจากเป็นลักษณะที่ปรากฏออกมาและมีผลต่อการมองเห็น โดยลักษณะของการควบคุมทางด้านกายภาพจะคำนึงถึงลักษณะดังนี้ ลักษณะของระบบถนนเดิมขนาดและสัดส่วนของมวลและที่ว่างภายในเมือง องค์ประกอบอื่น ๆ นอกเหนือจากองค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมภายในบริเวณที่จะอนุรักษ์ เช่น ป้ายโฆษณา ลักษณะเฉพาะและการวางผังเมือง โดยมีลักษณะของการควบคุม เช่น มีการควบคุมความสูงของอาคาร รูปทรงด้านหน้าของอาคารบางที่อาจไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงขณะที่การตกแต่งภายในอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามความจำเป็นและความต้องการของเจ้าของ การตัดแปลง แก้ไข หรือปรับปรุงใด ๆ ภายในบริเวณที่เป็นเขตอนุรักษ์ประวัติศาสตร์มักจะต้องผ่านการเห็นชอบจากคณะกรรมการที่มีหน้าที่ก่อน มีการจำกัดการรื้อทำลายอาคารที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นพิเศษ และนอกจากนี้บริเวณที่เป็นเขตอนุรักษ์ อาจประกอบไปด้วยเขตปกติ เช่น เขตที่อยู่อาศัย ดังนั้นอาจมีการอนุญาตให้สำหรับการดำเนินการดังกล่าว แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้การควบคุมในเรื่องการอนุรักษ์รูปร่างหน้าตาที่ปรากฏภายนอกอาคาร

การกำหนดข้อควบคุมที่เข้มงวด (Restrictive Covenants) การบังคับควบคุมเป็นจำนวนมากสามารถที่จะผนวกเข้าไปในข้อควบคุมในการป้องกันเอกลักษณ์ของอาคารที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ได้ ซึ่งได้แก่ การควบคุมวิธีการ ในการบูรณะให้กลับคืนสู่สภาพเดิม ในการใช้หรือการขาย เช่น ข้อควบคุมจะต้องมีการกำหนดว่าถ้าหากจะมีการบูรณะให้กลับคืนสู่สภาพเดิมจะต้องกระทำให้เป็นไปตามมาตรฐานที่ได้วางไว้ หรือในการใช้จะถูกจำกัดอยู่เฉพาะการใช้ในปัจจุบันเท่านั้น ข้อควบคุมมีความเป็นไปได้ในการห้ามไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ สำหรับในเรื่องของการขายจะถูกจำกัดอยู่ในกลุ่มที่ผ่านการเห็นชอบเพื่อจุดประสงค์ในการดูแลรักษา เช่น ในสมาคมหรือกลุ่มที่เกี่ยวข้องและมีความสนใจทางด้านประวัติศาสตร์

การกำหนดแนวทางสำหรับการเปลี่ยนแปลง (Discipline of Change) เพื่อเป็นการป้องกันการไม่เข้ากันและการขัดแย้งของสิ่งก่อสร้างใหม่ที่จะเกิดขึ้น จึงจำเป็นต้องมีแนวทางทั้งสำหรับลักษณะของสิ่งที่จะต่อเติมเข้าไปในอาคารทางประวัติศาสตร์และแนวทางสำหรับลักษณะทางกายภาพของสิ่งก่อสร้างใหม่ที่อยู่ในบริเวณที่เป็นเขตอนุรักษ์ การกำหนดแนวทางสำหรับการเปลี่ยนแปลงหรือการกำหนดแนวทางสำหรับลักษณะทางกายภาพนี้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับเขตอนุรักษ์เนื่องจากทำให้มั่นใจในคุณภาพของการเปลี่ยนแปลงได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาใหม่ที่ปรากฏขึ้นนั้นจะไปด้วยกันได้ในพื้นที่ดังกล่าว และในขณะเดียวกันจะเป็นตัวตัดสินใจลักษณะใดควรจะอนุรักษ์ไว้ เพราะการเป็นเขตอนุรักษ์ ก็คือการประกาศเขตเพื่อรักษาลักษณะเฉพาะอันเป็นเอกลักษณ์ไว้ให้ได้มากที่สุด ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่าการรักษาดังกล่าวย่อมมีความหมายครอบคลุมถึงการ

พิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นด้วย ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพราะในปัจจุบันนี้เรากำลังอยู่กับการเปลี่ยนแปลง ที่ต้องคำนึงว่าจะรักษาเอกลักษณ์ของเมืองที่ยังคงมีอยู่ได้อย่างไร และจะกำหนดแนวทางที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกันของอาคารโดยหลีกเลี่ยงการลอกเลียนแบบจากอดีตได้อย่างไร การกำหนดแนวทางดังกล่าวจะเป็นทั้งการป้องกันและการสร้างสรรค์ที่จะนำมาซึ่งคุณภาพของมุมมอง ความสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสภาพแวดล้อมรวมไปถึงการเน้นในสิ่งที่มีอยู่และการสร้างความรู้สึกรวมในเอกลักษณ์ของท้องถิ่น การกำหนดแนวทางสำหรับลักษณะทางด้านกายภาพนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น ด้านผังเมืองและด้านสถาปัตยกรรม อันได้แก่ การใช้ที่ดินและประเภทของอาคาร สัดส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นดิน ที่ว่างรูปแบบและสัดส่วนของอาคาร ลักษณะเฉพาะของอาคาร รวมไปถึงป้ายต่าง ๆ

หลักพื้นฐานสำหรับการกำหนดแนวทางการควบคุม มีดังนี้

การใช้ที่ดินและประเภทของอาคาร เป็นการกำหนดที่มีรากฐานมาจากลักษณะเดิมของบริเวณเพื่อคงเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น ๆ และป้องกันการใช้ที่ดินและประเภทอาคารที่ไปด้วยกันไม่ได้ ที่จำเป็นคือควบคุมการใช้ที่ดินประเภทการค้าให้อยู่ในลักษณะจำกัด ไม่ให้เพิ่มขึ้นไปจากเดิมหรือมีการแนะนำบริการค้าใหม่ ๆ เข้ามาในพื้นที่ เนื่องจากพัฒนาทางการค้าถือว่าการถูกล้ำทางหนึ่ง เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายต่อหน้าที่ทางเศรษฐกิจในพื้นที่ทางประวัติศาสตร์จนไม่สามารถอำนวยความสะดวกให้ได้ ที่สำคัญอาคารที่เสี่ยงต่อการเกิดอัคคีภัย จะไม่ได้รับอนุญาตให้มีอยู่ในบริเวณ

สัดส่วนพื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน จะส่งผลไปยังการควบคุมความสูงของอาคารและความหนาแน่น โดยคำนึงถึงลักษณะเดิมเป็นหลักสำคัญ

ที่ว่าง ส่งผลถึงสภาพแวดล้อม ทิศนียภาพและมุมมอง ซึ่งได้แก่ ที่ว่างที่มีอยู่แล้วและที่ว่างที่เกิดจากการก่อสร้างอาคาร เนื่องจากการกำหนดพื้นที่ปกคลุมดินเพื่อไม่ให้มีความหนาแน่นเกินไป โดยที่ว่างเดิมที่มีอยู่ควรจะได้รับอนุรักษไว้ให้ปราศจากสิ่งปลูกสร้าง สำหรับที่ว่างที่เกิดจากการก่อสร้างอาคารนั้นควรคำนึงถึงลักษณะดั้งเดิมเป็นหลักตามความเหมาะสม

รูปร่างขนาด สัดส่วนและลักษณะทางสถาปัตยกรรมสำหรับอาคารใหม่ ใช้หลัก คือ ควรจะคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาคารที่จะสร้างกับอาคารอื่น ๆ โดยรอบ นอกเหนือไปจากการคำนึงถึงรูปแบบเฉพาะของสถาปัตยกรรมที่จำเป็น คือควรรักษารูปร่างสัดส่วนของอาคารไม่ให้เปลี่ยนแปลงเพื่อป้องกันความแตกต่างระหว่างอาคารเก่ากับอาคารใหม่

ลักษณะเฉพาะของอาคารประกอบด้วย

ความสูงของอาคาร ในการกำหนดความสูงของอาคาร จะต้องคำนึงถึงเส้นขอบความสูงของอาคารที่เป็นอยู่ (Existing Skyline) และโดยทั่วไปแล้วมักจะคำนึงถึงอาคารที่เป็น Landmark โดยพยายามเคารพความสูงของอาคารนั้นไว้ ในการจะกำหนดว่าอาคารใดเป็นอาคารสูงนั้น สามารถพิจารณาได้จากอาคารที่มีอยู่ในบริเวณนั้น โดยในบริเวณอนุรักษ์นั้น อาคารที่สูงกว่าอาคารที่มีอยู่เป็นส่วนใหญ่ ไม่ควรได้รับอนุญาตให้เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเพื่อจำกัดความหนาแน่นที่เกินความสามารถในการรองรับ เนื่องจากความสูงของอาคารที่มีอยู่จะแสดงออกถึงความสามารถและความเหมาะสมสำหรับการเป็นอยู่ในชีวิตจริง อีกทั้งเพื่อรักษา Skyline และขนาดสัดส่วนโดยรวมของท้องถิ่นไว้ อันเป็นการป้องกันการทำให้เสียลักษณะโดยรวมของเมือง เพราะความแตกต่างที่เกิดขึ้นย่อมเป็นการเน้นถึงผลกระทบของจุดรวมสายตา และนอกจากนี้แล้วอาคารสูงในบริเวณเขตอนุรักษ์ยังถือได้ว่าเป็นการเกิดขึ้นผิดที่และเป็นอุปสรรคสำหรับมุมมองทั้งภายในบริเวณและจากภายนอกบริเวณ

กรณีตัวอย่างการอนุรักษ์ในต่างประเทศ

กรณีตัวอย่างในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เพื่อแสดงถึงการอนุรักษ์โดยการใช้อนุรักษ์อย่างเข้มงวดในการควบคุมให้มีการดำเนินการอนุรักษ์เมืองที่เป็นรูปธรรม และสามารถที่จะดำเนินการอนุรักษ์ได้ตั้งแต่ส่วนประกอบของอาคาร สิ่งก่อสร้าง กลุ่มอาคาร และเป็นบริเวณ

กฎหมายผังเมืองของประเทศอังกฤษ จะกำหนดแยกบริเวณที่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ออกจากบริเวณอื่น ๆ เพื่อการคุ้มครองอาคารที่ค่าทางประวัติศาสตร์ เพื่อรักษาภูมิทัศน์ที่ดีของเมืองไว้

- **การอนุรักษ์เมือง** Canterbury เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่อยู่ในกำแพงเมืองเก่า มีการกำหนดข้อบังคับสำหรับการควบคุม ดังนี้

1. ควบคุมการใช้ที่ดินประเภทการค้าไม่ให้เพิ่มขึ้นจากเดิม ส่งเสริมให้เป็นการพักอาศัย
2. ควบคุมการจราจรไม่ให้เข้ามาในบริเวณเขตอนุรักษ์
3. ควบคุมความสูงของอาคาร กำหนดให้อาคารที่อยู่ในเขตอนุรักษ์ให้สูงได้ไม่เกินเกณฑ์ที่กำหนด
4. ควบคุมรูปแบบ (Pattern) และสัดส่วน (Scale) ของอาคารที่จะก่อสร้างภายในเขตอนุรักษ์
5. อาคารที่จอดรถแบบหลายชั้นให้อยู่นอกบริเวณที่อนุรักษ์

จากการศึกษาวิธีดำเนินการอนุรักษ์ ทำให้ทราบถึงกระบวนการในการอนุรักษ์ และแนวทางในการออกมาตรการควบคุมในด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์พื้นที่ศึกษาเพื่อรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เช่น ความสูงของอาคารในบริเวณพื้นที่ที่มีผลต่อการรับรู้ต่อวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพระบรมธาตุเจดีย์ หรือการควบคุมประเภทของรถที่มีน้ำหนักมากๆเข้าในบริเวณพื้นที่ เพราะส่งผลให้เกิดความสั่นสะเทือนบริเวณพื้นที่โบราณสถานและอาจส่งผลเสียหายได้ เป็นต้น

2.1.5 พื้นที่วางสาธารณะ

1. ความสำคัญและประโยชน์ของพื้นที่โล่งสาธารณะ (Moughtin, 1992: 87)

พื้นที่, สาธารณะในชุมชนเมือง เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการออกแบบชุมชนเมือง และเป็นองค์ประกอบหลักที่ทำให้เมืองมีความโดดเด่นและสวยงาม และเป็นการเหมาะที่พื้นที่นี้จะเป็นที่ตั้งของศาลาว่าการ อาคารสำคัญๆของเมือง ที่ที่ประกอบไปด้วยรูปปั้น น้ำพุ และองค์ประกอบอีกมากมาย รวมถึงเป็นที่พบปะสังสรรค์ เอลิมอลองจัดงานเทศกาล และพักผ่อนของชุมชน ดังนั้นในการออกแบบพื้นที่โล่งสาธารณะในชุมชนเมืองนั้น จึงมีความสำคัญยิ่งในการกำหนดรูปแบบของพื้นที่โล่งสาธารณะในแต่ละเมือง¹⁰

2. รูปแบบของพื้นที่โล่งสาธารณะ

ได้มีการกล่าวถึงการศึกษาในเรื่องรูปทรงของพื้นที่โล่งสาธารณะใน 2 ทฤษฎี คือ

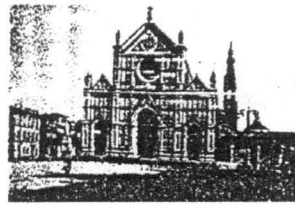
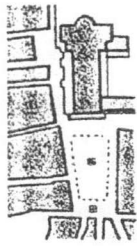
1) Zucker: ได้แบ่งแยกลักษณะของพื้นที่โล่งในเมืองไว้ 5 แบบ¹¹ คือ

- Close Square เป็นพื้นที่โล่งที่ถูกปิดล้อม

- Dominate Square เป็นพื้นที่โล่งมุมตรงเข้าสู่อาคารสำคัญ ซึ่งเป็นลักษณะของพื้นที่เปิดโล่งบริเวณหน้าวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

¹⁰ Moughtin, Cliff. *Urban Design : Street and Square* (Oxford: Betterworth-Heinemann, 1992)

¹¹ Kostof, Spiro, *The City Assembled* (London: Thames and Hudson, 1992), p. 146.

ภาพที่ 2.2 ตัวอย่างของรูปแบบ Dominate Square

- Nuclear Square เป็นพื้นที่โล่งที่ล้อมรอบจุดเด่นบริเวณศูนย์กลาง
- Group Square เป็นพื้นที่โล่งที่กระจายตัวอยู่บริเวณใกล้เคียง โดยมีเส้นทางเชื่อมต่อกัน
- Amorphous Square

ภาพที่ 2.3 รูปทรงต่างๆของพื้นที่โล่งสาธารณะ

2) Sitte ได้กล่าวถึงการเกิดพื้นที่เปิดโล่งนั้นเกิดจากการปิดล้อมโดยล้อมรอบและแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

Deep type เป็นพื้นที่เปิดโล่งที่มีความกว้างน้อยกว่าความยาว

Wide type เป็นพื้นที่เปิดโล่งที่มีความกว้างมากกว่าความยาวซึ่งพิจารณาจากสัดส่วนกว้างและช่วงของรูปทรงพื้นที่เปิดโล่งนั้น

3. ความรู้สึกของการปิดล้อม(Enclosure Space)¹²

ในด้านความรู้สึกของการปิดล้อม(Enclose) มีความสัมพันธ์กับพื้นที่เปิดโล่งนั้นมีแนวคิดอยู่ 2 ทฤษฎีที่กล่าว คือ

- Essex ความรู้สึกปิดล้อมนั้นจะอยู่สัดส่วน 4:1 และระยะระหว่างอาคารถ้าจะให้ความรู้สึกของพื้นที่เปิดโล่งนั้นจะอยู่ที่ 36-45 เมตรถ้าอาคารสูง 3 ชั้น และระยะ 48-54 เมตร ถ้าอาคารสูง 4 ชั้น
- Alberti ความรู้สึกปิดล้อมจะอยู่สัดส่วน 6:1 และระยะระหว่างอาคารที่ให้ความรู้สึกของพื้นที่เปิดโล่งจะอยู่ที่ 73-91 เมตรถ้าอาคารสูง 3 ชั้น และระยะ 97-109 เมตรถ้าอาคารสูง 4 ชั้น

4. ขนาดของพื้นที่เปิดโล่งสาธารณะ¹³

- Lynce ขนาดของพื้นที่เปิดโล่งสาธารณะควรจะมีขนาดตั้งแต่ 25-100 เมตร

¹² Kostof, Spiro, *The City Assembled* (London: Thames and Hudson, 1992), p. 100.

¹³ Maruch, Clare and Francis, Carolyn, *People Place : Design Guideline for Urban Open Space* (New York:

- Gehl ขนาดของพื้นที่เปิดโล่งสาธารณะควรจะมีขนาดตั้งแต่ 70-100 เมตร
- Sitte ขนาดของพื้นที่เปิดโล่งสาธารณะในเมืองโบราณของยุโรป มีขนาดใหญ่ที่สุดคือ 53-143 เมตร และขนาดเล็กที่สุดคือ 15-21

5. ข้อคำนึงในการออกแบบพื้นที่โล่ง¹⁴

1) ข้อคำนึงเบื้องต้น

- วิเคราะห์พื้นที่โล่งสาธารณะในบริเวณใกล้เคียงว่าในกรณีที่จะสร้างพื้นที่โล่งสาธารณะขึ้นมาใหม่จะได้รับการยอมรับหรือเหมาะสมกับการใช้งานหรือไม่
- ในการตัดสินใจสำหรับผู้ออกแบบควรต้องพิจารณาถึงการใช้งานของพื้นที่โล่งสาธารณะ เช่น เป็นจุดเชื่อมต่อการเดินทาง ที่พักผ่อนหย่อนใจ ที่พักผ่อน ที่แสดงงานนิทรรศการหรือเป็นที่สัญจรผ่านเท่านั้น
- ความสำคัญและสภาพแวดล้อมโดยรอบของพื้นที่โล่งสาธารณะจะเป็นตัวชี้บอกถึงรูปแบบและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่โล่งนั้นๆ ซึ่งผู้ออกแบบจะต้องพิจารณาสภาพแวดล้อมโดยรวมด้วย
- รัศมีการเข้าถึงพื้นที่โล่งสาธารณะควรจะมีระยะ 300 เมตร (90 ฟุต)
- ตำแหน่งของพื้นที่โล่งสาธารณะนั้นจะต้องพิจารณาถึงผู้ที่เข้ามาใช้งานว่าเป็นกลุ่มใด รวมทั้งระบบการสัญจร โดยทางเข้าเข้าถึงได้ง่ายโดยมีระบบการสัญจรที่สัมพันธ์กับระบบโดยรวมของพื้นที่
- ต้องคำนึงถึงสภาพภูมิอากาศของพื้นที่ด้วย ถ้าในกรณีการใช้พื้นที่โล่งสาธารณะมีระยะเวลาการใช้น้อยกว่า 3 เดือนต่อปี ในการออกแบบควรจะเน้นส่วนที่มีร่มเงาและกิจกรรมภายในอาคารมากกว่า

2) มุมมอง

- จะต้องมีการออกแบบและประสานความหลากหลายให้มีความกลมกลืนในด้านของรูปทรง สี และพื้นผิว และเน้นมุมมองให้มีความสำคัญรวมทั้งน่าสนใจในบริเวณที่เป็นพื้นที่โล่งสาธารณะและพื้นที่โดยรอบ

3) กิจกรรมและการใช้สอย

- พื้นที่โล่งสาธารณะจะต้องรองรับกิจกรรมของผู้ใช้สอยในลักษณะของการเข้าไปใช้กิจกรรมต่างๆ และรองรับการสัญจรผ่าน โดยไม่ให้เกิดความขัดแย้งของรูปแบบกิจกรรม ซึ่งทำได้โดยการสร้างพื้นที่รองจากพื้นที่โล่ง (Subarea) เพื่อรองรับกิจกรรม และป้องกันความขัดแย้งของกิจกรรม
- ในกรณีที่พื้นที่โล่งถูกใช้เป็นเส้นทางสัญจรด้วย ควรมีแนวกันระหว่างทางเดินกับบริเวณของพื้นที่โล่ง โดยการเปลี่ยนระดับหรือการใช้องค์ประกอบอื่นๆ เข้าช่วย
- ในบริเวณของพื้นที่โล่งสาธารณะที่มีการใช้อย่างหนาแน่นควรจัดเฟอร์นิเจอร์และขอบเขตการใช้งานในแต่ละกิจกรรมให้ชัดเจน แต่สามารถปรับเปลี่ยนได้ในกรณีที่กิจกรรมต้องการพื้นที่ใช้มากขึ้น เช่นงานเทศกาลต่างๆ เป็นต้น
- การแบ่งพื้นที่ต่างๆ ในบริเวณพื้นที่โล่งสาธารณะควรมีการแบ่งบริเวณให้เป็นส่วนของสาธารณะ กึ่งสาธารณะและบริเวณที่สามารถรู้สึกถึงความเป๋ป็นส่วนตัวได้โดยทั้งหมดต้องคำนึงถึงความรู้สึกปลอดภัยของผู้ที่เข้าไปใช้งาน

¹⁴ Maruch, Clare and Francis, Carolyn, People Place : Design Guideline for Urban Open Space (New York:

4) สภาพภูมิอากาศ

- ในกรณีพื้นที่โล่งได้รับแดดและมีความร้อนสูงควรมีส่วนที่เป็นร่มเงา เช่น การปลูกต้นไม้ หรือหลังคาคลุมกันแดด

5) ขอบเขต

- การกำหนดขอบเขตสามารถใช้ลวดลายของพื้น การลดระดับ หรือต้นไม้เข้าช่วยได้ เพื่อกำหนดแนวกิจกรรมที่ต่างกัน
- บริเวณที่ตั้งพื้นที่โล่งสาธารณะควรมีอย่างน้อย 2 ด้านที่ติดกับถนนสาธารณะและมีองค์ประกอบที่เน้นถึงการเชื่อมต่อของถนนกับพื้นที่โล่ง เช่น การใช้ต้นไม้เป็นแนวนำสายตา
- ระดับของทางเดินกับพื้นที่โล่งควรจะต้องต่างกันประมาณ 90 ซม.
- จุดเชื่อมต่อระหว่างอาคารกับพื้นที่โล่งควรมีบริเวณที่เปปเป็นจุดเชื่อมต่อและรองรับการใช้งานของอาคารกับพื้นที่โล่ง
- ในชั้นล่างของอาคารกับพื้นที่โล่งควรจะเป็นร้านค้าย่อยหรือร้านค้ากาแฟ เพื่อเพิ่มบรรยากาศในบริเวณนั้น

6) พื้นที่รองจากพื้นที่โล่งสาธารณะหลัก

- พื้นที่รอง ควรจะมีพื้นที่โล่งใหญ่เพื่อสร้างกิจกรรมให้มีความหลากหลายโดยการแบ่งขอบเขตด้วยระดับของพื้นที่ต้นไม้ ม้านั่ง เป็นต้น ในบริเวณพื้นที่รองนี้ไม่ควรมีขนาดใหญ่เกินไปและให้ความรู้สึกของผู้ที่เข้าใช้ไม่รู้สึกโดดเดี่ยว

7) การสัญจร

- เส้นทางสัญจรภายในพื้นที่โล่งสาธารณะจะต้องประสานกับเส้นทางการสัญจรเดิมของพื้นที่โดยรอบ และเน้นเรื่องการสัญจรทางเท้าเป็นหลัก และสั้นที่สุด
- เพื่อให้การสัญจรเป็นไปโดยสะดวกและมีทิศทางชัดเจน ควรใช้ตัวนำทางได้แก่พื้นผิว การเปลี่ยนระดับต้นไม้ ไฟทางเดิน เป็นองค์ประกอบในทางเดิน นอกจากนั้นต้องมีทางลาดสำหรับรถเข็น หรือผู้พิการในการเยี่ยมชมพื้นที่ต่างๆ

นอกจากนี้ในการออกแบบพื้นที่โล่งสาธารณะนั้นต้องคำนึงถึงรายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆ และองค์ประกอบต่างๆของพื้นที่โล่ง เช่น รูปปั้น ลักษณะลวดลายพื้น น้ำพุ ที่นั่ง ป้ายต่างๆ และการดูแลรักษา เป็นต้น

จากการศึกษาแนวคิดด้านพื้นที่ว่างสาธารณะ ทำให้ทราบถึงแนวทางในการปรับปรุงพื้นที่ว่างภายในบริเวณพื้นที่ศึกษาซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้สะท้อนถึงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งสามารถรองรับกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นของชุมชนได้

2.1.6 ทฤษฎีและกระบวนการประเมินคุณภาพทางสายตา

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในการประเมินคุณภาพทางสายตาในส่วนนี้จะอ้างอิงถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาในการวิจัย เพื่อเป็นแนวทางในการนำเอาทฤษฎีมาใช้ในการศึกษา ซึ่งวัตถุประสงค์หลักของการประเมินคุณภาพทางสายตาของการศึกษาคั้งนี้มีอยู่ 2 ประเด็นหลัก¹⁵ คือ

1. การวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบที่มีผลต่อการรับรู้และเข้าใจถึงองค์พระบรมธาตุเจดีย์
2. การศึกษาสภาพแวดล้อมโดยรอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่มีผลกระทบต่อวัด เพื่อหาแนวทางในการปรับปรุง

โดยใน 2 ประเด็นหลักนี้ก็จะมีการศึกษาที่ต่างกััน ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในด้านกระบวนการของการศึกษาในส่วนนั้นสามารถรวบรวมเป็นส่วนๆได้ดังนี้คือ

ส่วนที่ 1 จะกล่าวถึงด้านความหมาย วัตถุประสงค์และประโยชน์เพื่อให้ทราบถึงภาพรวมของการประเมินคุณภาพทางสายตา

ส่วนที่ 2 จะกล่าวถึงกระบวนการและขั้นตอนของการศึกษารวมทั้งสรุปวิธีการที่เหมาะสมในการนำเอามาใช้ในการศึกษาคั้งนี้

2.6.1.1 ความหมาย วัตถุประสงค์และประโยชน์ของการประเมินคุณภาพทางสายตา

1) ความหมายของการประเมินคุณภาพทางสายตา

จากคำจำกัดความของผู้ประเมินภูมิทัศน์ที่ Laurie ได้กล่าวไว้ว่า การประเมินภูมิทัศน์ (Landscape Evaluation) คือการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ชนิดขึ้นไป ในประเด็นของการประเมินคุณภาพทางสายตา (Visual Quality) ซึ่งการประเมินที่นี้เป็นการบินที่คุณภาพทางสายตาโดยผ่านความประทับใจในสุนทรีภาพของผู้สังเกตการณ์ในภูมิทัศน์นั้น จากคำจำกัดความดังกล่าวทำให้สามารถสรุปได้ว่าการประเมินคุณภาพทัศน (Visual Assessment) คือ การประเมินคุณภาพทางสายตาของภูมิทัศน์แต่ละชนิดในภูมิทัศน์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินภูมิทัศน์นั่นเอง

ด้วยการประเมินที่จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบภายในภูมิทัศน์ จึงส่งผลให้ตอบสนองต่อองค์ประกอบเหล่านั้นมีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม ทำให้การประเมินนั้นจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบที่ต่างกัันไปในภูมิทัศน์แต่ละและสภาพแวดล้อมแต่ละแบบที่มีองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ที่ต่างกัันออกไป ด้วยเหตุนี้ Sardon จึงได้แบ่งการวิเคราะห์และประเมินคุณภาพการมองเห็นตามเนื้อหาของสภาพแวดล้อมออกเป็น 3 ที่ตั้งคือ ที่ป่า (Wildland), พื้นที่ในชนบท (Rural) และพื้นที่ชุมชนเมือง (Urban) จะเห็นได้ว่าที่ตั้งทั้ง 3 ประเภทนั้นจะมีองค์ประกอบที่มีความเด่นชัดต่างกััน โดยสภาพแวดล้อมที่เป็นพื้นที่ป่านั้นองค์ประกอบที่มีความเด่นชัดได้แก่ ธรณีสัณฐาน (Landform) เนื่องจากพืชพรรณต่างกัันไม่สามารถแยกแยะได้ชัดเจน ขณะที่พืชพรรณชนบทนั้นกลับตรงข้ามคือ พืชพรรณโดยเฉพาะส่วนที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมจะมีรูปแบบ (Pettem) ที่ชัดเจนยิ่งขึ้นเพื่อประกอบกับการใช้ที่ดิน(Land Use) จึงทำให้องค์ประกอบ

¹⁵ อนุวัฒน์ การดัก, แนวทางปรับปรุงพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างวัดพระธาตุพนมกับแม่น้ำโขง (วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545)

ดังกล่าวทวีความเด่นชัดมากขึ้น ขณะที่ธรณีสัณฐานจะกลายเป็นเพียงส่วนที่ช่วยขยายความชัดเจน(Modifier) เท่านั้น ส่วนพื้นที่ในชุมชนเมืองกลับไม่สามารถระบุความชัดเจนขององค์ประกอบของภูมิทัศน์ได้ เนื่องจากมีความซับซ้อนมากและแต่ละพื้นที่มีองค์ประกอบที่แตกต่างกันออกไปจึงต้องพิจารณาเป็นกรณีไป ดังนั้นการประเมินคุณภาพทิวทัศน์จึงต้องทำความเข้าใจในองค์ประกอบของสภาพที่ตั้งหรือภูมิประเทศเป็นอันดับแรก

2) วัตถุประสงค์และขอบเขตในการประเมิน

ในการบรรยายลักษณะและวิเคราะห์ภูมิทัศน์นั้นมียหลายวัตถุประสงค์ด้วยกันตั้งแต่ในระดับที่สามารถวิเคราะห์ได้ง่ายจนไปถึงระดับที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ดังนี้

- 1) การถ่ายทอดจินตภาพโดยรวม เป็นการบรรยายคุณลักษณะการมองเห็น(Visual Characteristics) ของพื้นที่เพื่อให้เห็นภาพและความสำคัญ ซึ่งสามารถทำได้โดยเลือกภาพที่เป็นเสมือนตัวแทนของบริเวณนั้นๆเพียงภาพเดียว
- 2) การเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ เป็นการเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ด้วยกัน เพื่อช่วยในการตัดสินใจเลือกบางบริเวณขึ้นมาเพื่อทำการศึกษา ปกป้อง และดูแลเป็นพิเศษ
- 3) การเปรียบเทียบระหว่างประเภทของภูมิทัศน์ในพื้นที่ เป็นการเปรียบเทียบประเภทของภูมิทัศน์ (Landscape Type) ที่อยู่ในบริเวณหนึ่งๆ ซึ่งลักษณะภูมิทัศน์ของแต่ละประเภทก็จะเห็นคุณค่าทางสุนทรียภาพที่แตกต่างกัน
- 4) การวิเคราะห์พื้นที่ย่อยภายในบริเวณ เป็นการแบ่งแยกคุณลักษณะของการมองเห็นของพื้นที่แต่ละตำแหน่งภายในบริเวณทั้งหมด เพื่อแสดงความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ และเพื่อเป็นแนวทางในการเลือกที่ตั้ง (Site Selection) และวางตำแหน่งในการพัฒนา (Site Development) ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ เช่น ส่วนRecreation ถนน หรือทางเดิน เป็นต้น
- 5) การคาดการณ์ผลกระทบของโครงการที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ในการวางแผนการออกแบบการจัดการ ต้องมีการคาดการณ์ผลกระทบทางสายตา (Visual Impact) ของโครงการที่จะเกิดขึ้นพร้อมทั้งเสนอแนวทางเลือกอื่น ๆ ขึ้นมาเปรียบเทียบเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสม
- 6) การประเมินคุณค่าทางสายตาและคุณภาพทิวทัศน์ เป็นการประเมินคุณค่าทางสายตาและความงามของทิวทัศน์ออกมาเป็นค่าทางเศรษฐศาสตร์เพื่อเพิ่มเติมจากการประเมินคุณค่าทางทรัพยากรในด้านอื่นๆ
- 7) การเปรียบเทียบค่าความงามของทิวทัศน์กับทรัพยากรอื่น เป็นการกำหนดคุณค่าความงามของทิวทัศน์ขึ้นมาเปรียบเทียบกับทรัพยากรในด้านอื่นๆ เพื่อใช้ในการตัดสินใจดำเนินโครงการหรือจัดการกับพื้นที่ ตลอดจนเสนอแนวทางการแก้ไขบรรเทาปัญหาที่อาจเกิดขึ้นกับคุณภาพทางสายตาของพื้นที่นั้นได้
- 8) การใช้เป็นกรอบทางด้านกฎหมาย ในทางกฎหมายจะต้องมีการอ้างถึงคุณค่าของสุนทรียภาพความงามของทิวทัศน์ คุณภาพทางสายตา ทรัพยากรทางสายตา เป็นต้น ดังนั้นจึงต้องใช้การบรรยายและการวิเคราะห์คุณลักษณะของพื้นที่มาประกอบกับการพิจารณากับกระบวนการทางกฎหมาย
- 9) การใช้ในการปฏิบัติวิชาชีพ เป็นการใช้ความสามารถในทางวิชาชีพในการจัดการและดูแลคุณภาพทางสายตาของพื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่ที่ถือสิทธิ์โดยเอกชน

จะเห็นได้ว่าหากนำวัตถุประสงค์ทั้ง 9 ข้อมาพิจารณาเป็นหมวดหมู่จะได้วัตถุประสงค์หลักที่สามารถแบ่งเป็น การบรรยายลักษณะของภูมิทัศน์ การจำแนกประเภทของภูมิทัศน์ การแบ่งประเภทของพื้นที่ตามคุณลักษณะ การคาดการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้น การประเมินค่าทางสุนทรียภาพ การแก้ไขผลกระทบที่เกิดขึ้น การใช้ในทางกฎหมาย และการใช้ในทางวิชาชีพ ดังตาราง

ตารางที่ 1 วัตถุประสงค์ของการบรรยายคุณลักษณะการวิเคราะห์ภูมิทัศน์

วัตถุประสงค์หลัก	วัตถุประสงค์โดยทั่วไป
การบรรยายลักษณะของภูมิทัศน์(Description)	การถ่ายทอดจินตภาพโดยรวม
การจำแนกประเภทของภูมิทัศน์(Classification)	การเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่ การเปรียบเทียบระหว่างประเภทของภูมิทัศน์ในพื้นที่
การคาดการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้น(Discrimination)	การวิเคราะห์พื้นที่ย่อยภายในบริเวณ
การคาดการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้น(Prediction)	การคาดการณ์ผลกระทบของโครงการที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
การประเมินค่าทางสุนทรียภาพ(Assessment)	การประเมินคุณค่าทางสายตาและคุณภาพทัศนียภาพ
การแก้ไขผลกระทบที่เกิดขึ้น(Mitigation)	การเปรียบเทียบความงามของทัศนียภาพกับทรัพยากรอื่น
การใช้ในทางกฎหมาย(Litigation)	การใช้เป็นกรอบทางด้านกฎหมาย
การใช้ในทางวิชาชีพ(Practice)	การใช้ในการปฏิบัติวิชาชีพ

3) ประโยชน์ของการวิเคราะห์คุณภาพทางสายตาในสิ่งแวดล้อมเมือง(Smardon, 1995: 117)

- ใช้สำหรับเลือกที่ตั้ง จะใช้ช่วยในเรื่องการพิจารณาที่ตั้งที่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมหรือกำหนดบริเวณว่าบริเวณไหนควรจะเด่นหรือไม่เด่น เช่น ในการก่อสร้างต่างๆที่มีผลกระทบต่อมุมมองก็สามารถใช้การประเมินคุณภาพทางสายตาเข้ามาพิจารณาประกอบถึงผลกระทบของมุมมองที่เกิดขึ้น
- การวางโครงข่ายหรือเส้นทาง การวิเคราะห์คุณภาพทางสายตาจะมีส่วนสำคัญในการช่วยวางเส้นทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวางเส้นทางเพื่อการท่องเที่ยวเพื่อกำหนดการเปิดหรือปิดมุมมองซึ่งเป็นการกำหนดว่าจะให้นักท่องเที่ยวมองเห็นสิ่งใดอย่างเป็นระบบ
- การเห็นคุณค่าและการเก็บรักษา องค์ประกอบของย่านหรือชุมชน รวมถึงเมือง สิ่งเหล่านี้ขึ้นกับคุณค่าและการหาคุณค่าซึ่งขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ทั้งจากภายในและภายนอกของกลุ่มสังคม เช่น การอนุรักษ์โบราณสถาน สามารถวิเคราะห์มุมมองเพื่อนำมากำหนดเป็นมาตรการในการควบคุมองค์ประกอบต่างๆ เช่นป้ายสี และองค์ประกอบอื่นๆในบริเวณใกล้เคียง
- การพัฒนาในย่านต่างๆ โดยใช้กระบวนการของการวิเคราะห์ทางสายตาเพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงที่ทำให้ย่านต่างๆมีความสวยงามและเหมาะสมกับลักษณะชื่อย่าน
- การพิจารณาอาคารและสิ่งแวดล้อม อาคารที่กลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมต้องคำนึงถึงรูปลักษณะ ขนาด สีและอื่นๆ เพื่อที่จะไม่ให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่นๆโดยรอบ

2.1.6.2 กระบวนการและขั้นตอนของการประเมินคุณภาพทางสายตา

เมื่อเข้าใจวัตถุประสงค์และประโยชน์ของการวิเคราะห์คุณลักษณะของภูมิทัศน์แล้ว ในขั้นตอนต่อไปเป็นวิธีการเลือกที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์นั้น โดยมีวิธีการดังนี้

1) **วิธีการที่นิยมในอดีต** การถ่ายทอดคุณลักษณะของภูมิทัศน์มีออกมาได้ทั้งในด้านวรรณกรรมและภาพเขียนของศิลปิน ซึ่งมักจะบรรยายหรือถ่ายทอดออกมาผ่านความรู้สึกของศิลปิน ทำให้ภาพที่ถ่ายทอดออกมานั้น อยู่ในลักษณะที่เกินจริง ขณะที่ปัจจุบันมีเทคนิคต่างๆ ออกมามากมาย เช่นการถ่ายภาพหรือวิดีโอ ตลอดจนสื่อต่างๆ ที่สามารถบรรยายลักษณะที่ใกล้เคียงกับความจริงได้

2) **วิธีการของนักวิชาการและบุคคลทั่วไป** หลักการสำคัญพื้นฐานของวิธีการในการทำการวิเคราะห์คุณภาพทางสายตานั้นคือ วิธีการที่อยู่บนพื้นฐานของนักวิชาการ (Professionally Based) และวิธีการที่อยู่บนพื้นฐานของคนทั่วไป (Publicly Based Methods)

- **วิธีการที่อยู่บนพื้นฐานของนักวิชาการ (Professionally Based)** กลุ่มของนักวิชาการ (Expert) มักจะเลือกการประเมินขององค์ประกอบต่างๆ โดยพิจารณาจากเนื้อหาที่อ้างอิงกับหลักวิชาการ ดังนั้นข้อมูลที่ได้ส่วนใหญ่จึงเป็นข้อมูลหตุยภูมิหรือข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม เช่น แผนที่หรือภาพถ่าย ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีที่นิยมเนื่องจากทำได้ง่ายและผู้ตัดสินใจคือผู้ทำการวิเคราะห์เอง แต่ในกรณีที่จะต้องทำการวิเคราะห์เพื่อบอกว่าอะไรดีหรือเหมาะสมกับบุคคลทั่วไปนั้น ผู้ที่จะตัดสินใจควรเป็นผู้ใช้มากกว่าให้ผู้ที่เป็นักวิชาการซึ่งอาจไม่ได้ใช้พื้นที่นั้นเลยเป็นผู้ตัดสินใจ ฉะนั้นวิธีนี้จึงเหมาะสำหรับการใช้เพื่อเป็นพื้นฐานทางวิชาการมากกว่า
- **วิธีการที่อยู่บนพื้นฐานของบุคคลทั่วไป (Publicly Based Methods)** ผู้ทำการวิเคราะห์ประเมินคุณภาพของภูมิทัศน์ (Landscape Quality) หรือกำหนดเนื้อหาในการวิเคราะห์คือ บุคคลทั่วไปซึ่งบ่อยครั้งที่เป็ผู้ใช้หรือผู้ที่มีความสนใจในการทำประเมินด้วยวิธีสำรวจหรือทำแบบสอบถามที่จะต้องทำให้เข้าใจได้ง่าย ตัดสินใจง่ายโดยมีความชัดเจน ประเด็นที่ใช้ถามมักจะเป็นเรื่องราวของการรับรู้ (Perception) และความชอบ (Preference) โดยผลที่ได้จะอยู่บนพื้นฐานทางสังคม (Social Science) จึงมักนำมาใช้ประกอบกับผลที่นักวิชาการเป็นผู้ประเมิน

3) **วิธีการเชิงปริมาณและวิธีการเชิงคุณภาพ** เป็นระดับต่อมาในการจำแนกวิธีของการบรรยายลักษณะของการมองเห็น ซึ่งทั้ง 2 วิธีนี้สามารถใช้ประกอบกับผลที่นักวิชาการเป็นผู้ประเมิน

วิธีการเชิงปริมาณ (Quantitative) เป็นวิธีการวัดที่ออกมาลักษณะเป็นตัวเลข โดยการประเมินคุณภาพของทิวทัศน์และความงามของทิวทัศน์นั้นอาจต้องใช้การวัดปริมาณขององค์ประกอบทางภูมิทัศน์เป็นค่าน้อยเพื่อให้ออกมาเป็นตัวเลขที่สร้างความน่าเชื่อถือได้มากยิ่งขึ้น หรืออาจใช้วิธีนี้เพื่อวัดปริมาณการใช้งานของผู้ใช้ได้เช่นกัน ในบางกรณีอาจจะมีการตั้งคำถามสวนออกมาเพื่อใช้วัดคุณภาพของทิวทัศน์ หรือใช้วัดค่าภูมิทัศน์ออกมาทางเศรษฐศาสตร์โดยใช้การตัดสินใจจากนักวิชาการด้วย เช่น การวัดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง (Travel-Cost) ซึ่งสามารถความน่าสนใจในพื้นที่ว่ามีคนเข้ามาใช้มากน้อยหรือยอมเสียเงินเท่าใดเพื่อที่จะมายังสถานที่นั้น ตลอดจนเป็นวิธีการวัดว่าผู้ใช้จะยอมเสียเงินเท่าใดในการแลกกับคุณภาพที่ดีในการมาเยี่ยมชม (Willingness to play)

วิธีการเชิงคุณภาพ (Nonquantitative หรือ Qualitative) เป็นวิธีการวัดโดยการบรรยาย ซึ่งหากจุดประสงค์ในการบรรยายคุณลักษณะของทิวทัศน์นั้นต้องการลักษณะที่เหมือนจริงและมีความถูกต้องวิธีนี้จะเหมาะสมมาก โดยทั่วไปแล้ววิธีนี้เป็นที่นิยมเนื่องจากจุดประสงค์ส่วนใหญ่ของการประเมินมักเน้นการบรรยายลักษณะทางกายภาพของภูมิทัศน์เพื่อใช้ในการแบ่งประเภทของภูมิทัศน์ หรือบรรยายโดยการให้หลักจัดองค์ประกอบ เช่น ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unity) และความชัดเจน (Vividness) ในองค์ประกอบอันได้แก่ เส้น สี รูปทรงและพื้นผิว เป็นต้น แต่การใช้การบรรยายในลักษณะดังกล่าวอาจจะยากในการทำความเข้าใจของบุคคลทั่วไป จะเห็นได้ว่าวิธีนี้จะใช้สำหรับการระบุองค์ประกอบต่างๆที่เกิดจากผู้ใช้ โดยเฉพาะในการกำหนดคำถามในการสำรวจที่เป็นเรื่องของการรับรู้สภาพแวดล้อม

4) วิธีใช้ภาพบรรยายและวิธีการบรรยายด้วยคำพูด เป็นการบรรยายและแสดงลักษณะของทิวทัศน์ออกมาทั้งทางคำพูด (Verbal) และภาพ (Visual) ซึ่งในวิธีนี้นักวิชาการเป็นผู้ประเมินนั้นจะทำการบรรยายในลักษณะที่เป็นภาพช่วยในการบรรยายในลักษณะที่เป็นภาพช่วยในการถ่ายคุณภาพของภูมิทัศน์ แล้วเสริมด้วยการใช้คำพูด

การใช้ภาพบรรยาย (Visual Approaches) วิธีใช้ภาพนี้มักจะใช้กับวิธีที่ให้บุคคลทั่วไปเป็นผู้ประเมิน เนื่องจากสามารถเข้าใจได้ง่าย ซึ่งการใช้ภาพในการบรรยายด้วยภาพนี้สามารถแบ่งออกได้เป็นแบบสัญลักษณ์ (Graphic) เช่น Notation ที่สามารถช่วยนักออกแบบในการพิจารณารายละเอียดของคุณภาพที่ว่าง (Spatial Qualities) ได้แต่ในการสื่อสารกับบุคคลทั่วไปนั้นอาจทำให้เข้าใจได้ยาก และแบบภาพถ่าย (Photograph) ที่เป็นการใช้ภาพถ่ายและรูปวาดเพื่อการบรรยายและแสดงสัญลักษณ์ของภูมิทัศน์ จะเห็นได้ว่าวิธีนี้สามารถทำให้คนทั่วไปสามารถเข้าใจได้มากขึ้นและมีความถูกต้องเหมือนจริงมากกว่า

การบรรยายด้วยคำพูด (Verbal Approaches) การใช้คำพูดในการบรรยายนั้นสามารถแบ่งออกเป็นเนื้อหาในการบรรยายได้ดังนี้

การบรรยายด้วยทฤษฎีศิลป์ (Artistic Descriptions) เป็นการบรรยายด้วยทฤษฎีทางศิลปะหรือใช้หลักการจัดองค์ประกอบศิลป์

การบรรยายด้วยความรู้สึก (Psychological Descriptions) เป็นการบรรยายด้วยความรู้สึกทางจิตวิทยา โดยจะใช้การตรวจสอบคุณลักษณะที่เห็นได้ (Visual Adjective Checklist) เป็นการใช้คำคู่ตรงข้ามในการเปรียบเทียบ ทำให้เกิดค่าที่แฝงอยู่ในลักษณะที่เป็นค่าบวก (Positive) และค่าลบ (Negative)

การบรรยายด้วยลักษณะทางกายภาพ (Physical Descriptions) เป็นการบรรยายด้วยลักษณะขององค์ประกอบทางกายภาพที่ปรากฏค่าแฝงอยู่ แต่ไม่ชัดเจนด้วยการบรรยายด้วยความรู้สึก

จะเห็นได้ว่าการเลือกวิธีนั้นมีหลายระดับทั้งที่เป็นระบบที่ไม่มีความซับซ้อนและเป็นระบบที่มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยในลำดับแรกจะต้องเลือกว่าจะให้ใครเป็นผู้ตัดสินใจ หรือประเมิน ลำดับที่สองจึงเลือกวิธีในการประเมินและลำดับที่สามคือเลือกเทคนิคต่างๆที่จะใช้ลงไปในการประเมิน

จากการศึกษาทฤษฎีและกระบวนการประเมินคุณภาพทางสายตา สามารถนำมาเป็นแนวความคิดในการปรับปรุงและวิธีการประเมินในบริเวณพื้นที่ เนื่องจากมีพระบรมธาตุเจดีย์เป็นที่หมายตาหลักของเมือง

2.1.7 การท่องเที่ยว

2.1.7.1 รูปแบบการท่องเที่ยว

ในปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวมีรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่ที่ได้รับการศึกษาอย่างเป็นกิจลักษณะ มีอยู่อย่างน้อย 6 รูปแบบใหญ่ด้วยกัน โดยแต่ละรูปแบบมีรายละเอียดดังนี้¹⁶

1. **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ** คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการด้านสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน
2. **การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและกีฬา** โดยทั่วไปแล้ว การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและกีฬาเป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อบำบัดโรค บำรุงสุขภาพกายหรือสุขภาพจิต (health tourism) ซึ่งหมายถึงการออกกำลังกายหรือการเล่นกีฬาเพื่อรักษาสุขภาพด้วย (sport tourism) นอกจากนี้ยังหมายถึงการท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (adventure tourism) ซึ่งเป็นหนึ่งในกิจกรรมย่อยของการเล่นกีฬาเอาใจได้ด้วย
3. **การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม** เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เติบโตอย่างรวดเร็ว และมีบทบาทในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวโดยรวมค่อนข้างมาก เนื่องจากนักท่องเที่ยวมักสนใจและต้องการเข้าใจในวัฒนธรรมของประเทศอื่นที่แตกต่างไปจากตน โดยผ่านการชมหรือสัมผัสศิลปแขนงต่างๆ ซึ่งหมายรวมถึง ศิลปะทุกแขนงทั้งสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หัตถกรรม นาฏศิลป์ และโบราณวัตถุ ซึ่งความสนใจต่อสิ่งเหล่านี้นับเป็นพื้นฐานความสนใจดั้งเดิมของนักท่องเที่ยวอยู่แล้ว
4. **การท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมพื้นถิ่น (ethnic tourism)** หมายถึงการท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาการสัมผัสโดยตรงกับคนที่มีชาติพันธุ์และภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากตัวนักท่องเที่ยว ไม่ใช่การสัมผัสผ่านสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม
5. **การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (educational tourism)** หมายถึงการเดินทางที่มีการเรียนรู้เกิดขึ้นซึ่งมีความหมายเฉพาะเจาะจงว่าเป็นการเรียนรู้โดยมีการจัดการ (organized learning) มีการวางแผนล่วงหน้า มีขั้นตอนที่ชัดเจน มีครูผู้สอนที่ชำนาญการ และมีวิธีการฝึกหัดตามแบบแผนเป็นต้น นอกจากนี้ การเรียนรู้มักได้จากประสบการณ์จริง ไม่ใช่การเรียนรู้จากตำรา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁶ วาสนา อ่องเอี่ยม, เอกสารคำสอน พฤติกรรมนักท่องเที่ยว (ภาควิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะมนุษยศาสตร์

2.1.7.2 ขีดความสามารถในการรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยว

1. แนวความคิดพื้นฐาน

แนวความคิดของขีดความสามารถในการรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยว (Carrying Capacity for Tourism) สรุปเป็นคำจำกัดความ เพื่อเป็นกรอบในการปรับปรุงในการศึกษาค้นคว้าว่า "ขีดความสามารถในการรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยว วัดด้วยปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุด ที่สามารถอยู่ได้ในเวลาที่พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ ในการที่จะให้สภาพแวดล้อมถูกทำลายน้อยที่สุด และยังคงรักษาสภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีไว้ได้มากที่สุด โดยนักท่องเที่ยวมีความพอใจและได้รับสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสม ทั้งนี้ในการพัฒนาจะต้องไม่กระทบต่อความจำเป็นพื้นฐานและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในท้องถิ่น"¹⁷

หรืออาจกล่าวสั้นๆว่า ขีดความสามารถในการรองรับฯ หมายถึง "ปริมาณการใช้ประโยชน์พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งที่พื้นที่นั้นสามารถแบกรับไว้ได้ ก่อนที่จะเกิดความเสื่อมโทรมขึ้น"

การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับฯ สามารถแปรเปลี่ยนหรือมีความแตกต่างกันไปตามชนิดของแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรม เวลาและสถานที่ นอกจากนี้แล้วขีดความสามารถในการรองรับฯ ยังแตกต่างกันตามเกณฑ์และปัจจัยที่นำมาพิจารณา เช่น ขนาดพื้นที่ ความต้องการน้ำใช้ การปล่อยของเสีย การดำรงรักษาทัศนียภาพ ตลอดจนความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงความสามารถหรือโอกาสในการจัดการของรัฐ (เช่น นโยบาย การบริหารนักท่องเที่ยว เทคโนโลยี งบประมาณ) ในการควบคุม ป้องกันผลกระทบที่เกิดขึ้นเนื่องจากปริมาณนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเพื่อกำหนดขีดความสามารถในการรองรับฯ จะต้องพิจารณถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องก่อนตัดสินใจเลือกขีดความสามารถในการรองรับฯ ที่ดีและเหมาะสมที่สุดภายใต้ระบบการจัดการระบบการต่างๆขั้นสุดท้าย การตัดสินใจเลือกขีดความสามารถในการรองรับฯ จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆขั้นสุดท้าย และการเลือกสรรข้อกำหนดที่มีประสิทธิภาพอีกด้วย

การท่องเที่ยวใดๆจะรองรับนักท่องเที่ยวได้มากหรือน้อยนั้น ความสำคัญขึ้นอยู่กับขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแหล่งในระดับภาพรวม ซึ่งพิจารณาได้ 4 ด้าน คือ

- 1) **ขีดความสามารถในการรองรับฯ ด้านกายภาพ (Physical Carrying Capacity)** หมายถึงระดับนักท่องเที่ยวสูงสุด ที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางกายภาพตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงระดับความอึดตัวของสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการท่องเที่ยวในพื้นที่
- 2) **ขีดความสามารถในการรองรับฯ ด้านสิ่งแวดล้อม (Environment Carrying Capacity)** หมายถึง ระดับนักท่องเที่ยวสูงสุด ที่จะไม่ทำให้ระบบสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยาด้วยค่าลง ซึ่งได้แก่ระบบนิเวศวิทยา คุณภาพน้ำทะเล อากาศ รวมถึงการทิ้งและกำจัดขยะมูลฝอย
- 3) **ขีดความสามารถในการรองรับฯ ด้านสังคม (Social Carrying Capacity)** หมายถึง ระดับนักท่องเที่ยวสูงสุด ที่ไม่ทำให้ความสนุกสนานและประทับใจของนักท่องเที่ยวจางหายไป เมื่อมีการขยายตัวของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้รวมถึง ระดับสูงสุดที่ไม่ทำให้เกิดผลกระทบทางลบต่อประชาชนท้องถิ่น

¹⁷ ศูนย์บริการวิชาการแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, แผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (กรุงเทพมหานคร, 2546)

4) **ขีดความสามารถในการรองรับฯ ด้านเศรษฐกิจ (Economic Carrying Capacity)** หมายถึง ระบบการพัฒนาที่ระบบเศรษฐกิจสามารถดำเนินไปได้อย่างเหมาะสม โดยไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งในหมู่สมาชิกในสังคม และไม่กระทบต่อการลงทุน หรือการดำรงชีพของประชากร

2. หลักการประเมินขีดความสามารถในการรองรับฯ

2.1 ปัจจัยกำหนดขีดความสามารถในการรองรับฯ

ปัจจัยกำหนดขีดความสามารถในการรองรับฯ หมายถึง สรรพสิ่งที่เป็นทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมที่จะได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว อันเป็นข้อจำกัดหรือทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวหรือพัฒนาการต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ทั้งโดยตรงและโดยทางอ้อมได้รับการกระทบกระเทือน ซึ่งโดยทั่วไปขีดความสามารถในการรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นกับปัจจัยต่างๆ ดังสมการ (Carrying Capacity Function) ดังนี้

เมื่อ	CC	=	f (Q, T, N Ut, DM, AB, SA, TT)
	Q	=	ปริมาณแหล่งท่องเที่ยว
	T	=	ความทนทานของทรัพยากร
	N	=	ปริมาณนักท่องเที่ยว
	Ut	=	ประเภทกิจกรรมและการใช้สอย
	DM	=	การออกแบบและจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก
	AB	=	ทัศนคติและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว และผู้ประกอบการในพื้นที่
	SA	=	การยอมรับของประชาชนในท้องถิ่น
	TT	=	มลพิษทางการท่องเที่ยวหรือผลกระทบข้างเคียง

ในทางปฏิบัติ การศึกษาจะกำหนดจากสภาพปัจจัยที่เป็นจริง หรือข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เช่น เลือกสัตว์ป่าบางชนิดหรือพืชบางชนิดเพื่อวัดความทนทาน หรือใช้จำนวนอาคารบ้านพัก สำหรับพิจารณาออกแบบการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก กิจกรรมการใช้สอยต้องเลือกกิจกรรมที่สามารถบ่งชี้ถึงการใช้ทรัพยากรมากขึ้น ทัศนคติและการยอมรับซึ่งอาจวัดด้วยความคิดเห็นเฉพาะต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นต้น จากสมการดังกล่าว สามารถนำไปเป็นพื้นฐานสำหรับการวางแผนทางเลือกปัจจัยที่นำมาใช้พิจารณาต่อไป แต่จะไม่สามารถกำหนดเป็นสมการคณิตศาสตร์ได้

ในด้านการตัดสินขีดความสามารถในการรองรับฯ ที่เป็นขีดจำกัด (Threshold Limit) นั้น ได้กล่าวแล้วว่าขีดความสามารถในการรองรับฯ อาจเปลี่ยนแปลงตามสภาพ สถานที่ เวลาและกิจกรรม ดังนั้น ในการพิจารณาครั้งหนึ่งหรือหลายครั้ง อาจพบขีดความสามารถในการรองรับฯ หลายระดับ จากปัจจัยหลายตัวที่นำมาพิจารณาการเลือกระดับที่วิกฤติที่สุด และไม่สามารถแก้ไขได้หรือแก้ไขได้ยากที่สุด คือ คำตอบสำหรับปัญหานี้ อย่างไรก็ตาม ในขั้นสุดท้ายแต่ละคำตอบจะมีเงื่อนไขเฉพาะตัวกำกับอยู่ด้วยหรือเมื่อปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกัน การเปลี่ยนแปลงอาจเปลี่ยนของขีดความสามารถในการรองรับฯ ได้ ดังนั้น การจัดการจะเข้า

มา มีบทบาทสำคัญ การจัดการที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุด และปฏิบัติได้ คือมาตรการที่จะนำมาประกอบการตัดสินใจ

การตัดสินใจที่ใช้กำหนดระดับขีดความสามารถในการรองรับฯ อาจพิจารณาได้หลายทางโดยพื้นฐานแล้ว มีพิจารณาปัจจัยที่มีความสามารถในการรองรับฯ ต่ำที่สุด หรือมีความทนทานในการใช้น้อยที่สุด เพราะการทอ้งเกี่ยวข้องยาวตัวเกินจุดนี้ไปแล้ว จะเริ่มเกิดปัญหาหรือความเสียหายขึ้น แต่ในระดับนี้ปัจจัยอื่นๆ ยังสามารถรองรับได้อีก อย่างไรก็ตาม ในแนวทางปฏิบัติการพัฒนานั้นมักมีแนวคิดที่ว่า ไม่มีการลงทุนใดๆที่ไม่เกิดความสูญเสีย เพียงแต่ว่าผลตอบแทนที่ได้รับนั้นคุ้มค่าหรือไม่ ดังนั้น การเลือกระดับที่เหมาะสมอาจสูงกว่าปัจจัยที่อ่อนไหวที่สุดที่จะได้รับ ทั้งนี้โดยยอมให้เกิดการสูญเสียในปัจจัยที่มีค่าความสำคัญต่ำ หรือเพิ่มการจัดการลงไปเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของปัจจัยนั้นๆให้สูงขึ้น ดังนั้น ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดระดับความเหมาะสม จึงต้องเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่เป็นปัจจัยนำ ในขณะที่ปัจจัยอ่อนไหวกว่าต้องมีศักยภาพในการยกระดับได้

การวิเคราะห์ความเหมาะสม โดยคำนึงถึงผลตอบแทนนั้น นาทางเศรษฐศาสตร์วิเคราะห์ได้ด้วยหลักต้นทุนและกำไร (Benefit-Cost Analysis) โดยการลงทุนที่พิจารณาในระดับกลไกตลาด ผ่านทางระบบราคา ซึ่งทรัพยากรของสิ่งแวดล้อมและแหล่งท่องเที่ยวเป็นสินค้าสาธารณะที่ไม่มีราคาในตลาดอย่างชัดเจน วิธีการอาจหาได้ 2 วิธี คือ วิธีวิเคราะห์เปรียบเทียบประโยชน์ที่สังคมได้รับกับต้นทุนในทางสังคมที่ใช้ในการลงทุน (อาจรวมถึงความเสียหายที่เกิดขึ้น) และวิธีใช้หลักการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของการลงทุนในการจัดระดับการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ในทั้งนี้ เนื่องจากการตีค่าประโยชน์ทำได้ยากกว่าหลักการวิเคราะห์ต้นทุน

2.2 มาตรฐานและตัวชี้วัดขีดความสามารถในการรองรับฯ

ระดับขีดความสามารถในการรองรับฯ ของแหล่งท่องเที่ยว นั้น คือ ระดับที่เหมาะสมของการขยายตัวของการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ ซึ่งในทางปฏิบัติ อาจนั้นเมื่อผลทางลบเริ่มแสดงผล แต่การกำหนดเกณฑ์ของการวัด (Criteria) นั้น ไม่แน่นอน แตกต่างกันไปตามชนิดของแหล่งท่องเที่ยว สภาพท้องถิ่น ประเภทของนักท่องเที่ยว และปัจจัยที่ใช้วัด ซึ่งเกณฑ์ในการวัดมีอยู่ 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่วัดค่าสถิติ (Measurable Statistically) เช่น ที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวก หรือผลกำไรทางเศรษฐกิจ ส่วนอีกกลุ่มคือ กลุ่มที่วัดค่าแน่นอนไม่ได้ เช่น ผลกระทบต่อประเพณีวัฒนธรรม ผลทางจิตวิทยาต่อนักท่องเที่ยว เป็นต้น เกณฑ์การวัดสามารถวัดได้เป็นบางเวลา ที่เว้นว่าง และอัตราในการใช้สอยของนักท่องเที่ยว

1) การวัดด้วยระยะเวลา (Time) โดยนับจำนวนผู้คนที่ใช้ในช่วงเวลาหนึ่งๆ คืออาจวัดในช่วงจุดสูงสุด (Peak Capacity) โดยต่อวันต่อสัปดาห์หรือต่อปี ซึ่งการวัดระดับขีดความสามารถในการรองรับฯ ในช่วงฤดูท่องเที่ยวจะให้ผลดีต่อการจัดการและวางแผนมาก

$$\text{หรือ } CCt = N/T \text{ เมื่อ } T \text{ เป็นเวลา ชั่วโมง, สัปดาห์, เดือน, ปี}$$

2) การวัดต่อพื้นที่ว่าง (Space) คือ วัดเป็นหน่วยพื้นที่หรือความยาวโดยใช้

$$CCs = N/Area \text{ or } N/length \text{ or } N/Volume$$

โดยทั่วไปอาจมีวิธีการวัดที่ต่างออกไป เช่น จำนวนคนต่อหน่วยบริหาร (คนต่อห้องพักต่อยานพาหนะ) พื้นที่หน่วยบริการต่อจำนวนนักท่องเที่ยว (เช่น พื้นที่ 10 ตารางเมตร ต่อคน) และความหนาแน่น (คนต่อหน่วยพื้นที่) ซึ่งการวัดขีดความสามารถในการรองรับฯ ของแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมดจะเท่ากับคนต่อหนึ่งพื้นที่ คูณด้วยพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด เป็นต้น

3) การวัดอัตราใช้สอยของนักท่องเที่ยว (Tourist Function Rates) มักจะสัมพันธ์กับจำนวนประชากรท้องถิ่น ความจุของบริการ ความหนาแน่น ฤดูกาล ผลกำไรทางเศรษฐกิจ และปัจจัยอื่นๆ เช่น

$$\text{อัตราใช้สอยของนักท่องเที่ยว} = \frac{\text{จำนวนเตียง} \times 100}{\text{ประชากรท้องถิ่น}}$$

4) การวิเคราะห์จุดวิกฤติ (Threshold Analysis) วัดได้ด้วยความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อกำลังบริการที่ให้ได้

$$\begin{aligned} \text{จุดวิกฤติของบริการน้ำประปา} &= \frac{\text{น้ำประปาที่ให้บริการได้/วัน}}{\text{อัตราการใช้/คน/วัน}} \\ \text{ความสามารถรับได้ของทรัพยากร (RC)} &= \frac{1}{\text{พื้นที่ที่ต้องการต่อผู้บริการ(NAU)}} \\ \text{เมื่อ NAU} &= \frac{\text{พื้นที่ที่ต้องการต่อหน่วยบริการ}}{\text{จำนวนนักท่องเที่ยวต่อหน่วยบริการ}} \end{aligned}$$

จะเห็นได้ว่าเกณฑ์ในการวัด นั้นสามารถพิจารณาได้ตามเงื่อนไขต่างๆ แต่อาจสรุปได้ว่า จำนวนนักท่องเที่ยวกับพื้นที่บริการ หรือความสามารถในการให้บริการของปัจจัยต่างๆ เป็นเกณฑ์ที่นำมาพิจารณามากที่สุด โคนความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับนำไปตัดสินใจ ชาติความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว(โดยนับจากจำนวนนักท่องเที่ยว)

เกณฑ์ดังกล่าว ในบางกรณีอาจยกข้อพิจารณาขนาดที่เหมาะสม ช่วงระยะเวลาของการศึกษานี้ จำเป็นต้องใช้มาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น มาตรฐานความหนาแน่นของพื้นที่ พื้นที่อาคารต่อขนาดที่ดิน พื้นที่อาคารปกคลุมดิน มาตรฐานทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม สถาบันการยอมรับของสังคม เป็นต้น

ในแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งๆ ระดับขีดความสามารถในการรองรับฯ ของแต่ละปัจจัยอยู่สูงกว่าขนาดการท่องเที่ยวในช่วงเวลาหนึ่งๆ ซึ่งความร่อยหรอของทรัพยากรประเภทที่ฟื้นคืนไม่ได้ กับการขยายตัวของการท่องเที่ยวนั้นๆ ได้ ดังแนวโน้มของการขยายตัวของนักท่องเที่ยว ซึ่งวัดโดยปริมาณนักท่องเที่ยว จะสามารถบ่งบอกถึงระยะที่เกิดจุดวิกฤติในแหล่งท่องเที่ยวนั้นได้

จากการศึกษาแนวคิดด้านการท่องเที่ยวสามารถนำมาเป็นแนวทางในการออกแบบและปรับปรุงการรูปแบบท่องเที่ยวในบริเวณพื้นที่ศึกษา

2.2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพระบรมธาตุเจดีย์

2.2.1 ประวัติความเป็นมาของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

วัดพระมหาธาตุฯ แต่เดิมมาไม่มีพระภิกษุอยู่ประจำ เพราะครั้งแรกจัดเป็นเขตพุทธาวาส ส่วนวัดที่พระสงฆ์อยู่อาศัยบริเวณรอบ ๆ วัดพระมหาธาตุฯ มีโดยรอบทั้ง 4 ทิศ คือ¹⁸

ทิศเหนือ มี วัดพระเดิม วัดมังกุด (สองวัดนี้รวมเข้ากับวัดพระมหาธาตุฯ แล้ว) และวัดโรงช้าง (ร้างแล้ว)

ทิศใต้ มีวัดหน้าพระลาน วัดโคกธาตุ วัดท้าวโคตร วัดศพ วัดไฟไหม้ (สองวัดนี้รวมเข้ากับวัดท้าวโคตร) และวัดชายนา

ทิศตะวันออก มีวัดดิงดง วัดธรรมาวดีและวัดสิงห์ (สามวัดนี้ร้างแล้ว) วัดสระเรียง วัดหน้าพระบรมธาตุและวัดหน้าราหู (รวมเข้ากับวัดหน้าพระบรมธาตุ)

ทิศตะวันตก มีวัดพระนคร วัดแม่ชี (ร้างแล้ว) และวัดชลเจนียน (ชายคลอง)

การบำรุงรักษาโบราณวัตถุโบราณสถานภายในวัด เจ้าผู้ครองนครร่วมกับพระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน ช่วยกันบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นครั้งคราว และเจ้าผู้ครองนครในสมัยนั้น ๆ จะได้ตำแหน่งสมณะศักดิ์ให้พระสงฆ์รับภาระโดยเฉพาะ คือ ตำแหน่งพระครูเหมเจตยานุรักษ์เป็นหัวหน้า และมีผู้ช่วยอีก 4 รูป คือ พระครูกาแก้ว มีหน้าที่รักษาและรับผิดชอบพระบรมธาตุทางทิศบูรพา พระครูการาม มีหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทางทิศทักษิณ พระครูกาชาด มีหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทางทิศประจิม พระครูกาเดิมมีหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทางทิศอุดร แต่ตำแหน่งพระครูทั้ง 4 นี้ ก็ไม่ได้เข้าจำพรรษาในบริเวณองค์พระบรมธาตุยังคงจำพรรษาอยู่ในวัดเดิมของตน แต่มีหน้าที่ดูแลรักษาพระบรมธาตุร่วมกัน

เมื่อ พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช ทรงเห็นว่า สมควรมีพระสงฆ์มาดูแลวัดพระมหาธาตุเป็นประจำ จึงรับสั่งให้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ให้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ตำบลศาลามีชัย อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งมีพระครูวินัยธร (นุ่น) เป็นหัวหน้า ให้มาจำพรรษาดูแลรักษาวัด จึงมีพระสงฆ์อยู่ประจำตลอดมาจนถึงปัจจุบัน และได้รับพระราชทานนามว่า "วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร" เมื่อ พ.ศ. 2458

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทำให้ทราบถึงประวัติและสาเหตุการก่อตั้งวัดและขอบเขตที่ตั้งของวัดในอดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งจะเป็นแนวทางในการกำหนดขอบเขตในการปรับปรุงพื้นที่เพื่อให้สอดคล้องกับประวัติความเป็นมาของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

2.2.2 ความสำคัญของวัด

ความสำคัญของวัดพระมหาธาตุฯ จุดเด่นอยู่ที่พระเจดีย์องค์ใหญ่ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน ทุกวันจะมีพุทธศาสนิกชนจากที่ต่าง ๆ

¹⁸ วิเชียร ณ นคร, และคณะ, นครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : อักษรสัมพันธ์, 2521)

ทั้งภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เดินทางมาสักการะบูชาเป็นประจำ บางพวกได้จัดผ้าแห่แหกันมา เพื่อพาขึ้นไปห่มห่อพระบรมธาตุเจดีย์เป็นพุทธบูชาบ้าง บางพวกนำเครื่องประดับตกแต่งมี ปิ่นปักผม สร้อย แหวน ตุ้มหู เข็มขัด เงิน นาค และทอง มาถวายได้เป็นพุทธบูชาบ้าง บางพวกนำต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง มาถวายเป็นพุทธบูชาบ้าง ดังนั้น วัดพระมหาธาตุ จึงมีศิลปวัตถุโบราณหลายร้อยหลายพันชิ้น และเป็นปูชนียะสถานคู่บ้านคู่เมืองตลอดมา

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร มีโบราณสถานที่สำคัญมากมาย แต่ที่สำคัญมี 2 อย่างดังนี้¹⁹

1) **พระบรมธาตุเจดีย์** เป็นเจดีย์ทรงลังกาที่คณะพระสงฆ์ชาวลังกามาช่วยกันสร้าง องค์ระฆังจึงมีส่วนคล้ายกับเจดีย์ทรงลังกามาก และมีวิหารบริเวณโดยรอบได้แก่ วิหารทับเกษตร วิหารพระม้าหรือวิหารพระมหากษัตริย์ธรรมนิเวศ วิหารเขียน วิหารโพธิ์ลังกา วิหารคดหรือวิหารพระระเบียง วิหารสามจอม วิหารพระแอด วิหารพระธรรมศาลา และมีเจดีย์บริวารโดยรอบ 185 องค์

2) **พระวิหารหลวง** อยู่ภายนอกวิหารคดหรือพระระเบียงด้านนอก ด้านทิศใต้ เดิมเป็นวิหารแล้วตัดแปลงมาเป็นอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลาง มีขนาดใหญ่สวยงาม (ยาว 29 วาเศษ มีหน้าต่าง 22 ช่อง) ฐานแอ่นโค้งอย่างกราบเสื่อสำภา เสาระเบียง (40 ต้น) ฐานถ่างกางออกอย่างทำข้างยื่นเยี้ยว หน้าบันด้านหน้าแกะสลักรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณอย่างสวยงาม ด้านหลังแกะสลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เป็นสถานที่ที่ถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เนื่องจากเป็นวิหารที่มีขนาดใหญ่โตมาก ภายในจึงแบ่งเป็น 2 ตอนคือตอนหน้าเป็นส่วนที่สำคัญใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างปกติทั่วไป มีพระประธานขนาดใหญ่ใกล้เคียงกับวัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 6.72 เมตร มีพระนามว่า “พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช” อิทธิพลศิลปะอยุธยา ด้านหน้ามีพระพุทธรูปปางมารวิชัยทรงเครื่องหน้าตัก 1.5 เมตร เป็นพระสาวก 1 คู่ และมีพระสาวกยืนพนมมืออีก 1 คู่ เรียงลำดับกัน ตอนหลังของพระวิหารมีขนาดใหญ่พอสมควร ใช้เป็นที่ทำพิธีกรรมต่างๆ มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีเดียวกันกับพระประธานจำนวน 3 องค์เรียงกัน องค์กลางเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่ององค์ซ้ายขวาเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย เพดานวิหารประดับตกแต่งลายต่างๆอย่างสวยงามสมเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก

จากการศึกษาความสำคัญของวัด ทำให้ทราบถึงความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของวัดที่มีในปัจจุบัน และลำดับความสำคัญของโบราณสถานภายในบริเวณวัด โดยมีพระบรมธาตุเจดีย์เป็นโบราณสถานที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะเป็นกรอบแนวทางการออกแบบต่อไป

2.2.3 ความสำคัญของพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีต่อการตั้งเมืองนครศรีธรรมราช²⁰

เมื่อพระเจ้าศรีธรรมโศกราชตกลงตั้งเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นบนหาดทรายแก้ว ภารกิจประการแรก ที่ทรงริบดำเนิการอย่างเร่งด่วนคือ สั่งให้ก่อสร้างทำปูชนียวัตถุสร้างพระมหาธาตุ อันนี้เป็นแก่นอีกข้อหนึ่งที่วิเคราะห์ได้

¹⁹ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์, ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้, (กรุงเทพมหานคร : สวิริยสาสน์, 2544)

²⁰ สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช, ประวัติศาสตร์ โบราณคดี นครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอ.พี. กราฟิค ดีไซน์ และการพิมพ์ จำกัด, 2543), หน้า 196-197.

จากตำนานที่สนับสนุนด้วยหลักฐานจากจารึกที่ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองสถาปนาศักดิ์เทียบเท่าพระเจ้าธรรมโศก หมายถึง เทียบเท่าพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย ผู้มีกำลังเข้มแข็งด้านการเมืองและทรงเป็นศาสนูปถัมภกแห่งพระพุทธศาสนา จนมีชื่อเสียงเกรียงไกรไปทั่วชมพูทวีป พระเจ้าศรีธรรมโศกทรงมีประสงค์ในการสร้างภาพลักษณ์แห่งพระองค์ให้เป็นศรีธรรมราชา หรือพระราชกษัตริย์ทรงธรรม ทรงใช้ศาสนาเป็นนโยบายในการนำการเมืองโดยสถาปนาพระบรมธาตุเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนพลเมือง พุทธศาสนาจึงเป็นกลไกในการสร้างศรัทธาและความชอบธรรมของพระองค์เองให้เกิดในหมู่อาณาประชาราษฎร์ รวมไปถึงเมืองใหญ่น้อยที่อยู่ใกล้เคียงให้ยอมรับนับถือพระองค์ในฐานะศรีธรรมราชา **พระบรมธาตุเจดีย์จึงเปรียบเสมือนหลักเมืองของนครศรีธรรมราช** ที่พระราชกษัตริย์และประชาชนพลเมืองร่วมกันสร้างและค้ำจุนให้พระพุทธศาสนาประดิษฐานในเมืองแห่งนี้อย่างถาวร พระบรมธาตุจึงเป็นขวัญเมือง ร้อยดวงใจของผู้ปกครองกับพลเมืองให้เป็นหนึ่งเดียวกัน กลยุทธ์นี้คือการสร้างสามัคคีธรรมให้ปรากฏ ซึ่งจะเกื้อหนุนความมั่นคงทางการเมือง และเป็นพลังในการสร้างบ้านแปงเมืองที่จะรวมพลังกลุ่มชนที่กระจัดกระจายอยู่ในที่ต่างๆ ให้เป็นสมาชิกแห่งเมือง เป็นพลเมืองของรัฐแห่งนี้ การสร้างพระบรมธาตุจึงเป็นความฉลาดหลักแหลมของผู้ปกครองในการสร้างศรัทธา สร้างความรู้สึกชาตินิยม (ท้องถิ่นนิยม) สร้างความคิดในการรักและหวงแหนแผ่นดินของตน และยังแสดงความเจริญงอกงามทางขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของเมืองในฐานะที่เป็นเมืองแห่งศาสนาและวัฒนธรรม เป็นเมืองแม่ทางวัฒนธรรมให้กับเมืองต่างๆ ในภูมิภาคนี้ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันเกิดจากศรัทธาในพระพุทธศาสนาและองค์พระบรมธาตุฝังรากฐานหยั่งลึกไปในสังคมวัฒนธรรมของชาวนครศรีธรรมราชสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ไม่ว่าจะ เป็นประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ประเพณีสวดด้าน ประเพณีตักบาตรรูปเทียน ประเพณีงานสารทเดือนสิบ ประเพณีการถวายสังฆทานบูชาพระบรมธาตุ เป็นต้น ล้วนเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของเมืองนครศรีธรรมราชทั้งสิ้น

พระบรมธาตุที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชทรงโปรดให้สร้างขึ้นก็คือ พระบรมธาตุอันเป็นสถูปทรงลังกาที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ เราไม่สามารถปฏิเสธอิทธิพลลังกาที่เข้ามามีบทบาทสำคัญทางด้านศาสนาในระยะเวลาอันได้เลยแล้วจะไม่ได้ให้พระบรมธาตุมีรูปแบบศิลปะแบบใดถ้าไม่ใช่สถาปัตยกรรมที่รับอิทธิพลจากลังกา และที่สำคัญพระบรมธาตุจะต้องอยู่ในเมือง ในเมื่อพระบรมธาตุเป็นหลักเมือง เป็นหัวใจของเมือง เป็นสถานที่ที่พระราชกษัตริย์เข้ามาประกอบศาสนกิจ การที่มีผู้อธิบายว่าพระธาตุมีมาแล้วตั้งแต่สมัยเมืองพระเวียง ถ้าเป็นเช่นนั้นทำไมถึงไม่สร้างพระธาตุในเมืองพระเวียง จะไปสร้างให้อยู่นอกเมืองด้วยกิจการใด

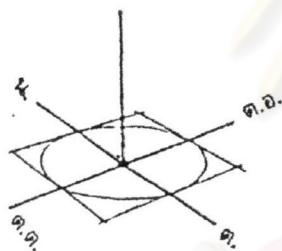
ถ้าเรานิยามความหมายของเมืองโดยเข้าใจว่า เมืองเกิดชนชั้นผู้นำที่เป็นแกนสำคัญในการสร้างบ้านแปงเมือง ซึ่งชนชั้นผู้นำได้สถาปนาตัวเองเป็นกษัตริย์หรือพระราชกษัตริย์ผู้ครองเมือง เป็นหัวหน้าของชุมชน ดังเช่นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์สร้างสุโขทัย พระยาเม็ญรายสร้างเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าอู่ทอง(สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1) สร้างกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าตากสินสร้างกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสร้างกรุงเทพมหานคร และให้เมืองนครศรีธรรมราชสร้างโดยพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ถ้าเป็นเช่นนั้นเมืองนครศรีธรรมราชให้ความหมายดังนั้นก็เกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 18 ก่อนหน้านั้นจะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับหลักฐานที่มีอยู่ทุกวันนี้ก็ยังสืบได้ไม่แน่ชัด

จากการศึกษาเรื่องความสำคัญของพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีต่อการตั้งเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้ทราบถึงความสำคัญของพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีในการสร้างเมือง และสะท้อนถึงความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาในพระพุทธศาสนา รวมทั้งอำนาจการปกครองของเจ้าเมือง

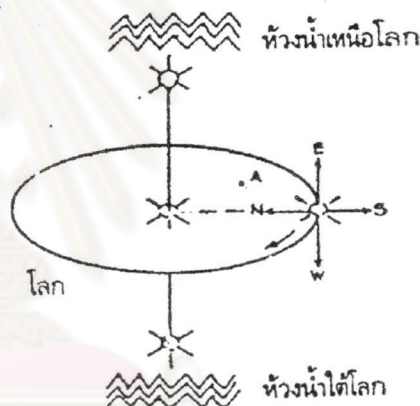
2.2.4 ปรัชญา คติ และความเชื่อแห่งองค์สถาป

Dr. Adrian Snodgrass(1992) ได้ทำการวิจัยและศึกษารูปแบบของสถาปและเจดีย์ในภูมิภาคเอเชีย โดยศึกษาในด้านการแปลความหมายจากนามธรรม(ปรัชญา คติ และความเชื่อ) ออกมาเป็นรูปธรรมในรูปแบบของสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมซึ่งพบว่า การสร้างสถาปหรือสิ่งก่อสร้างทางความเชื่อ นั้นมีกฎเกณฑ์ทางสถาปัตยกรรมที่แน่นอน เช่น การกำหนดศูนย์กลาง แกนหลักที่หันหน้าสู่ทิศตะวันออก หละเรชาคณิตที่แน่นอน และกระชับ รวมทั้งการใช้สัญลักษณ์รูปแบบพื้นฐาน เช่น สี่เหลี่ยมกับวงกลม และลูกบาศก์กับวงกลม เป็นต้น ถึงแม้รูปแบบสถาปจะมีหลากหลาย พระสถาปรูปแบบต่าง ๆ นั้นเกิดจากจารีตทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะโดดเด่นเฉพาะตน และไม่เกี่ยวข้องกันเลย อย่างไรก็ตามแม้จะแตกต่างกันแต่พระสถาปทุกรูปแบบจะมีลักษณะร่วมกันที่สำคัญคือ²¹

- แผนผังสถาปทุกรูปแบบพัฒนาอย่างมีสัดส่วนจากรอบๆจุดศูนย์กลางขึ้นมา
- ปริมาตรของสถาปทุกองค์พัฒนาอย่างมีสัดส่วนรอบๆแกนกลางที่เป็นแนวตั้งจากศูนย์กลาง
- องค์พระสถาปถูกกำหนดที่ตั้งไว้สอดคล้องกับทุกทิศ

ภาพที่ 2.4 ลักษณะสำคัญของสถาปในเรื่องแกนและทิศทาง

ภาพที่ 2.5 คติความเชื่อเรื่องของน้ำและจักรวาล

ลักษณะสำคัญเหล่านี้ได้แก่ ศูนย์กลาง เส้นแกน และการหันทิศทางได้อย่างถูกต้องเป็นฐานรองรับความแตกต่างกันของรูปแบบพระสถาปเสมอ พระสถาปทุกรูปแบบมีศูนย์กลางเป็นแกนตั้ง เส้นแกนด์กล่าวเป็นองค์ประกอบพื้นฐานและขาดไม่ได้ของพระสถาป ส่วนประกอบอื่นๆของพระสถาปล้วนเป็นการพัฒนาการ การเพิ่มเติม และการตกแต่งของความหมายต่างๆที่อยู่ภายในเส้นแกนนั้น

องค์พระสถาปออกมาขึ้นสู่ท้องฟ้าจากเส้นแกน พัฒนาเท่าๆกันจากศูนย์กลางดังกล่าวออกไปทุกทิศ รูปทรงมีตั้งแต่สี่เหลี่ยม ทรงกลม หรือรูปหลายด้านซึ่งทั้งหมดสามารถจัดลงในวงกลมได้ ศูนย์กลางย่อมบังคับลักษณะทางเรขาคณิต กล่าวคือ รูปทรงและปริมาตรของพระสถาปขยายออกอย่างมีสัดส่วน และขยายจากศูนย์กลาง ลักษณะทางเรขาคณิตของพระสถาปพัฒนาจากศูนย์กลางไปตามทิศทั้งสี่ แผนผังของพระสถาปทุก

²¹ เอเดรียน สโนดกราส, ดร. สัญลักษณ์แห่งพระสถาป (พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,

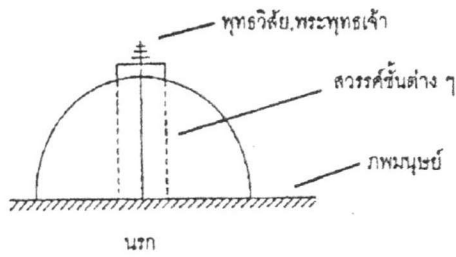
รูปแบบมีการกำหนดทิศทางไว้แล้ว แทนที่แสดงทิศทางกำหนดด้วยประตูทางเข้า ชุ่มจรนำ หมูเสา(อายุกะ- สดมภ์) แทนบูชา และถ้าเป็นสถูปหลายเหลี่ยม แทนทิศทางถูกกำหนดโดยด้านหน้าของฐานที่รองรับ

แผนผังของพระสถูปที่ถูกกำหนดขึ้นส่วนใหญ่มาจากคู่มือการก่อสร้างในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็น พิธีกรรมที่ใช้ในหมู่ชาวฮินดูและชาวพุทธ นอกจากนี้คัมภีร์ศิลปศาสตร์ยังได้ใช้เพื่อวางผังทิศทางการก่อสร้าง และกำหนดความหมายของเขตโครงการต่างๆทางสถาปัตยกรรม เช่น เมือง วัด วังและบ้าน พิธีกรรมจะเริ่มโดย การใช้เงาที่ทอดจากเสานาฬิกาแดดที่ตั้งอยู่จุดศูนย์กลางของวงกลม เพื่อกำหนดเส้นผ่านศูนย์กลางบอกทิศ ตะวันออกและตะวันตก จากเส้นดังกล่าวจะเกิดเส้นแกนบอกทิศเหนือ-ใต้ ตามแบบเรขาคณิต

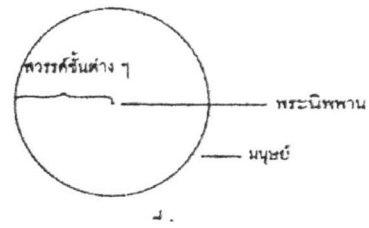
พิธีกรรมดังกล่าวทางความเชื่อแล้วเป็นการกำหนดระเบียบขึ้นจากความว่างเปล่า ซึ่งเปรียบถึงการ สร้างสรรค์ระบบจักรวาลขึ้นมาจากความว่างเปล่า และเส้นแกนที่ตั้งอยู่ศูนย์กลางของแผนผังคือแกนจักรวาล ดังนั้นในความหมายของแกนพระสถูปคือแกนของจักรวาล โดยมีพระอาทิตย์ตั้งอยู่บนแกนของจักรวาล ซึ่งจาก ความเชื่อดังกล่าวจะพบว่ากำหนดทิศทางและแผนผังของพระสถูป ไม่ว่าจะหันไปทางทิศทางใดก็ตาม จะ เป็นไปตามการโคจรของพระอาทิตย์ เส้นแกนของพระสถูปจะวางตามตำแหน่งของดวงอาทิตย์ที่โคจรไปจากจุด หนึ่งไปสู่จุดหนึ่ง และส่วนของแกนจักรวาลนั้นยังเปรียบเทียบได้กับเขาพระสุเมรุที่มีพระอาทิตย์อยู่บนยอดเขา ปรัชญาพื้นฐานของการสร้างพุทธเจดีย์²²

- พื้นล่างหรือฐานเรียบรองรับส่วนโดมคือภพมนุษย์
- ส่วนโดมคือภาวะครอบงำสังสารวัฏ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย
- พื้นจากโดมตรงส่วนที่เป็นฉัตรหมายถึงพระพุทธรูป หรือจุดที่อยู่ในวิสัยของพุทธะคือการตรัสรู้ถึงเหตุ แห่งทุกข์ที่ครอบครองโลกไว้
- ยอดฉัตรคือจุดหลุดพ้นจากการ เกิด แก่ เจ็บ ตายและความทุกข์ทั้งหลาย
- บริเวณรั้วสี่เหลี่ยมบนส่วนยอดของโดมหรือบริเวณที่ถือว่าอยู่ในวิสัยที่สามารถจะเอื้อมลงมาได้น้อยลง เป็นลำดับ คือบริเวณที่ลากจากส่วนรั้วลงตั้งฉากกับพื้นมนุษย์ เป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมที่สร้างวงกลม ล้อมรอบได้ ซึ่งทำหน้าที่ดินแดนที่เข้าสู่ความปลอดภัย ได้แก่ พรหมและอรูปพรหม
- พื้นที่ส่วนถัดออกไปสู่ปลายองค์เจดีย์คือสวรรค์ชั้นต้นๆ ได้แก่ ดุสิต ดาวดึงส์และจาตุมหาราช
- ส่วนที่ต่ำลงไปจากฐานที่รองรับนั้นถูกกำหนดให้เป็นนรกภูมิเริ่มต้นตั้งแต่เดรัจฉานลงไป

²² เกษมสุข ภมรสติธย์, พุทธเจดีย์กับการพัฒนาและปรัชญาของรับ (กรุงเทพมหานคร: (ม.ป.ท.), 2545), หน้า 11-15.

ภาพที่ 2.6 ปรัชญาของพุทธเจดีย์

ภาพที่ 2.7 ผังของปรัชญาพุทธเจดีย์

การกำหนดขอบเขตของปริมณฑลโดยรอบเจดีย์นั้นสามารถกำหนดได้จากความสูงของเจดีย์เป็นรัศมี โดยรอบแกนกลางของเจดีย์ ซึ่งในบริเวณนี้ถือว่าเป็นเขตภพของมนุษย์และมีความสำคัญคือ

- ต้องสร้างให้เกิดบรรยากาศแห่งความสงบ
- ต้องสามารถเชิญชวนผู้คนเข้าสู่การปฏิบัติธรรม
- ทำให้สามารถระลึกถึงองค์พระพุทธเจ้าได้
- มีที่ปฏิบัติธรรมไว้รองรับสาธุชน
- สามารถมองเห็นได้ชัดสง่างามและมองเห็นได้จากที่ไกล

ภาพที่ 2.8 รัศมีความสูงของเจดีย์ที่เป็นเขตภพของมนุษย์

จากการศึกษาปรัชญา คติ และความเชื่อแห่งองค์สถูป ทำให้ทราบว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลาง และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในพื้นที่ รวมทั้งเป็นจุดหมายตาของเมือง ซึ่งนำมาพิจารณาในการปรับปรุงพื้นที่บริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่โดยรอบ เพื่อให้สอดคล้องตามปรัชญา คติ และความเชื่อของพระบรมธาตุเจดีย์

2.2.5 งานสำคัญประจำปีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นวัดที่เก่าแก่ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั่วโลกและเป็นบ่อเกิดของงานสำคัญๆกลายเป็นงานประเพณีประจำของวัดและจังหวัดไปแล้ว ซึ่งมีอยู่หลายงาน ดังนี้²³

1) **ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ** เป็นประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของนครศรีธรรมราชตั้งแต่สมัยพุทธกาลสืบมาจนถึงสมัยปัจจุบัน สาธารณสำคัญของประเพณีเป็นการบวงสรวงบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหา

²³ วิเชียร ณ นคร, และคณะ, นครศรีธรรมราช (กรุงเทพมหานคร : อักษรสัมพันธ์, 2521)

วิหาร ซึ่งจัดขึ้นปีละ 2 ครั้ง ในวันมาฆบูชาและวันวิสาขบูชา มีการจัดขบวนแห่หน้าผ้าที่ต่อกันเป็นแถบยาวไปพัน โอบฐานพระเจดีย์ ประเพณีนี้ในอดีตจะเขียนภาพพุทธประวัติลงบนผ้าขาวซึ่งเรียกว่าพระภฏ แล้วประดับขอบผ้า ด้วยลูกบิดแพรพรรณดอกไม้ไปพันโอบฐานพระเจดีย์ ต่อมาเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไป ขบวนแห่พระภฏกลายเป็นขบวนแห่ผ้าพื้นสีขาวหรือสีเหลืองดังเช่นที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน

2) **ประเพณีสารทเดือนสิบ** เป็นประเพณีของชาวลำปาง แต่ถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดที่เมือง นครศรีธรรมราชโดยปฏิบัติเป็นประจำทุกปีในวันแรม 1 ค่ำเดือน 10 และวันแรม 15 ค่ำเดือน 10 ประเพณีนี้เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว หรือบรรดาสรรพสัตว์ที่ตายไปแล้วแต่ยังไม่ได้ไปผุดไปเกิดซึ่งเรียกกันว่าเปรต การทำบุญเดือนสิบนี้ นอกจากจะเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายแล้ว ยังเป็นการทำบุญรับผลผลิตแรกของการเกษตรและเป็นการทำบุญเพื่อให้ภิกษุสงฆ์เก็บเสบียงไว้ใช้ในฤดูฝนด้วย จึงมีการเตรียมเสบียงอาหารทั้งที่เป็นพืชผักผลไม้และอาหารแห้งคาวหวานจำนวนมากและที่ขาดเสียมิได้คือขนมห้าอย่าง ซึ่งได้แก่ ขนมลา ขนมพอง ขนมบ้า ขนมตัดข้าวและขนมกง ขนมทั้งห้าอย่างนี้ถือเป็นหัวใจของการจัดสำรับในการทำบุญเดือนสิบ

3) **ประเพณีตักบาตรรูปเทียน** ปฏิบัติในช่วงเช้าพรรษาของทุกปี โดยแต่เดิมทำที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเท่านั้น แต่ในปัจจุบันทำในทุก ๆ วัด

4) **ประเพณีชักพระ ลากพระ หรือแห่พระ** เป็นประเพณีสำคัญของชาวลำปาง ซึ่งจัดขึ้นในวันแรม 1 ค่ำเดือน 11 ชาวบ้านจะร่วมแห่แห่นางพุดรูปและนำห่อต้มหรือห่อปัด (ข้าวเหนียวที่ผัดกับกะทิห่อด้วยใบกะก้อใบจาก และใบมะพร้าว) ไปทำบุญที่วัด

5) **ประเพณีให้ทานไฟ** ช่วงเดือนอ้ายต่อดด้วยเดือนยี่เป็นช่วงหน้าหนาว ชาวนครละแวกต่างๆจะนัดหมายกันไปก่อกองไฟปรุงอาหารร้อนๆเพื่อทำบุญแต่เช้าตรู่ยังไม่สว่างบางครั้งทำตั้งแต่กลางคืนเป็นที่ครึกครื้นและผลัดกันชิมหรือซื้อของกันและกัน ที่ขายได้เงินเท่าไรก็ถวายพระท่าน ทำอย่างนี้ไปตามวัดต่างๆ จนกว่าจะครบกันทุกวัด ซึ่งตรงวันกันบ้างต่างวัดกันบ้าง ตามแต่จะนัดหมาย

จากการศึกษาเรื่องงานสำคัญประจำปีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทำให้ทราบถึงรูปแบบของกิจกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องในแต่ละช่วงเวลา เพื่อนำไปเป็นกรอบแนวความคิดในการปรับปรุงพื้นที่ให้สามารถรองรับกิจกรรมประเพณีที่เกิดขึ้นภายในบริเวณพื้นที่

2.2.6 พัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเมืองนครศรีธรรมราช

มีพัฒนาการมาตั้งแต่ก่อนเป็นเมืองนครศรีธรรมราช พัฒนาเป็นเมืองพระเวียง พัฒนาการเป็นเมืองนครศรีธรรมราชจนกระทั่งปัจจุบัน สรุปการพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานได้ดังนี้²⁴

- ระยะเวลาสร้างบ้านแปลงเมือง ตั้งแต่เป็นชุมชนบ้านท่าเรือ - เมืองพระเวียง - ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 - สมัยอยุธยา

²⁴ สุรัชดา นิปริยาย, แนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่านครศรีธรรมราช (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชา การวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543)

ในช่วงเวลานั้นเป็นการเริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานรวมตัวอยู่ร่วมกันจากชุมชนขนาดเล็ก ขยายเป็นเมืองขนาดเล็ก กระทั่งกลายเป็นเมืองนครศรีธรรมราชที่มีขนาดใหญ่ขึ้น มีพลเมืองมากขึ้น มีการย้ายทำเลที่ตั้งเมือง เนื่องจากขนาดพื้นที่เดิมที่ไม่เพียงพอต่อจำนวนประชากร การป้องกันภัยจากข้าศึกภัยจากภายนอก รวมถึงการย้ายเมืองอันเนื่องจากเมืองถูกเข้าโจมตีถูกทำลายจนเสียหายมากและมีโรคระบาดเกิดขึ้นซ้ำซ้อน ทำให้ประชาชนต้องละทิ้งถิ่นที่อยู่เดิมที่ไม่ปลอดภัย ย้ายเมืองมาสร้างเมืองในที่แห่งใหม่ ซึ่งมีชัยภูมิที่ดีกว่า ขนาดพื้นที่เมืองที่สามารถขยายเมืองให้มีขนาดใหญ่โตมากขึ้น การสร้างเมืองในขณะนั้นจึงมีวัตถุประสงค์ให้เมืองมีความปลอดภัยจากภัยที่จะมารุกรานจากภายนอก มีขนาดพื้นที่เพียงพอให้กับประชาชนได้ตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่รวมกันได้มีพื้นที่ทำกินการเพาะปลูกเลี้ยงตนเองได้ โดยมีการสร้างวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นสถานที่สำคัญเป็นเสมือนศูนย์กลางรวมกำลังใจของประชาชน

- ระยะเวลาขยายตัวของเมืองและเปลี่ยนแปลงลักษณะกายภาพของเมือง ตั้งแต่สมัยธนบุรี - รัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 7

เมืองนครศรีธรรมราชในช่วงเวลานั้นมีการขยายตัวของพื้นที่เมืองออกไปด้านนอกแนวกำแพงเมืองซึ่งต่อมาถูกรื้อหรือทำลายไปเป็นส่วนใหญ่ ข้ามเขตแนวคูเมืองออกไป ทั้งด้านทิศเหนือ ด้านทิศใต้และต่อมามีการขยายตัวของเมืองออกไปทางด้านตะวันออกของเมืองเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีความต้องการพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยและเป็นแหล่งเพาะปลูกมากขึ้น และโดยเฉพาะทางด้านทิศเหนือของเมืองเดิมมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวจีน พร้อมทั้งนำรูปแบบการก่อสร้างอาคารเข้ามา จึงทำให้รูปแบบการก่อสร้างอาคารในเมืองเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง มีการปลูกสร้างเป็นอาคารที่มั่นคงแข็งแรงมากขึ้น มีการก่อสร้างอาคารเพื่อเป็นที่ทำการของหน่วยงานราชการที่มีเพิ่มมากขึ้น การพัฒนาการศึกษาภายในเมือง การก่อสร้างโรงเรียนภายในวัดในระยะเริ่มต้นและมีการพัฒนาเส้นทางสัญจรภายในเมือง การก่อสร้างถนนที่มีความแข็งแรงปูด้วยอิฐที่รื้อมาจากกำแพงเมือง การเห็นความสำคัญของการก่อสร้างถนนเพื่อใช้เป็นเส้นทางสัญจรติดต่อเชื่อมถึงกันในแต่ละพื้นที่ มีการก่อสร้างเมืองใหม่ทับลงบนบริเวณเมืองเก่าเดิมด้วย ลักษณะทางกายภาพของเมืองจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

ระยะเวลาเจริญเติบโตของเมืองอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม ตั้งแต่รัชกาลที่ 8 ถึงปัจจุบัน

เมืองนครศรีธรรมราชมีการขยายตัวของเนื้อเมืองออกไปอย่างกว้างขวาง มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพเกิดขึ้นทั้งภายในพื้นที่เมืองเดิมและพื้นที่เมืองส่วนที่ขยายตัวออกไปตามแรงผลักดันจากการพัฒนาเศรษฐกิจ เมืองนครศรีธรรมราชจึงมีสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไป พื้นที่เมืองแบ่งได้เป็น 3 ส่วนหลัก ๆ ตามสภาพการเติบโตและการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเมือง คือ ตำบลท่าวัง พื้นที่ส่วนใหญ่พาณิชย์กรรมที่อยู่อาศัย สถานที่ราชการ ศาสนสถาน สถาบันการศึกษา ตำบลในเมือง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสถานที่ราชการ ศาสนสถานที่อยู่อาศัย สถาบันการศึกษา ซึ่งจากการเร่งรีบให้เมืองมีการเติบโตให้ทันและเพียงพอต่อความต้องการของประชากรภายในเมืองที่เป็นไปตามภาวะเศรษฐกิจ ทำให้มีผลกระทบในด้านลบต่อองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง มีผลต่อเนื่องไปถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมืองที่ถูกลดทอนคุณค่าลงไป และจะส่งผลเสียต่อสภาพการดำเนินชีวิตของประชากรภายในเมืองด้วย ซึ่งมีปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน

จากการศึกษาพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเมืองนครศรีธรรมราช ทำให้ทราบถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงของเมือง และนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงองค์ประกอบภายในบริเวณพื้นที่ศึกษา รวมทั้งสอดคล้องตามแนวทางการพัฒนาของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน

2.2.7 ความสำคัญขององค์ประกอบโดยรอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

องค์ประกอบทางกายภาพโดยรอบของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นปัจจัยที่รองรับกิจกรรมในการดำรงชีวิตของพลเมือง ซึ่งจะศึกษาคุณค่าความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม และองค์ประกอบทางกายภาพที่มีความสำคัญเป็นองค์ประกอบที่ส่งเสริมคุณค่าของสภาพแวดล้อมทางกายภาพบริเวณโดยรอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและเมืองเก่านครศรีธรรมราชมีรายละเอียดดังนี้

1. **วัดหน้าพระลาน** อยู่ทางทิศใต้ของวัดพระมหาวิหาร เป็นศูนย์รวมของพระพุทธรูปเก่าแก่และสำคัญหลายองค์ นอกจากนี้วัดหน้าพระลานยังมีบ่อน้ำที่เลื่องลือกันโดยทั่วไป ถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และพิธีทำน้ำพระพุทธรูปมนต์

2. **ศาลพระเสื้อเมือง** ตั้งอยู่บริเวณหลังสถานีอนามัยชั้นหนึ่งนครศรีธรรมราช เป็นเทวดาหรือเทพารักษ์ประจำเมืองทำหน้าที่ป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง รักษากำลังไพร่พลและให้ความอยู่เย็นเป็นสุขแก่ประชาชนและบ้านเมือง เป็นสถานที่ที่สร้างไว้เพื่อประดิษฐานเทวรูปของพระเสื้อเมือง ศาลพระเสื้อเมืองเดิมนั้นสร้างในสมัยอยุธยา ได้มีการซ่อมแซมและดัดแปลงเรื่อยมา จนปัจจุบันมีสถาปัตยกรรมคล้ายศาลเจ้าของจีนไปมากแล้ว ภายในศาลพระเสื้อเมืองมีเทวรูปพระเสื้อเมืองเป็นเทวรูปประทับอยู่ข้างๆมีสตรีทรงเครื่องกษัตริย์นั่งคุกเข่าข้างหนึ่ง การประดับภายในเป็นแบบศิลปะจีนทั้งหมด

3. **หอพระพุทธสิหิงค์** เป็นโบราณสถานที่สำคัญของเมือง เป็นคูบารมีของพระพุทธรูปสิหิงค์ เดิมเป็นหอประจำวังของกษัตริย์และเจ้าเมืองนครตั้งอยู่ระหว่างศาลากลางจังหวัดและศาลจังหวัด หอพระพุทธสิหิงค์สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2457 ภายในหอพระพุทธรูปสิหิงค์แบ่งออกเป็น 2 ตอน โดยมีผนังก่ออิฐถือปูนกันอยู่ ตอนหน้าประดิษฐานพระพุทธรูปสิหิงค์และพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร ตอนหลังมีพระปรารภจำนวน 3 องค์ สำหรับเป็นที่บรรจุพระอัฐิและพระอัฐิของตระกูล ณ นคร

4. **พระพุทธรูปสิหิงค์** เป็นพระพุทธรูปกษัตริย์ลัทธิลังกาโปรดให้สร้างเมื่อ พ.ศ. 700 ครั้นพ่อขุนรามคำแหงมหาราชได้ทรงทราบข่าวความงามของพระพุทธรูปสิหิงค์ จึงโปรดให้พระเจ้าศรีธรรมโศกราชแห่งนครศรีธรรมราชส่งทูตไปขอพระราชทาน พระพุทธรูปสิหิงค์จากกษัตริย์ลังกาไว้ เมื่อได้มาแล้ว พ่อขุนรามคำแหงมหาราชมารับถึงนครศรีธรรมราช แล้วนำไปประดิษฐาน ณ กรุงสุโขทัย ในประเทศไทย(นับถึง พ.ศ. 2528) มีพระพุทธรูปสิหิงค์ 3 องค์คือ

1. พระพุทธรูปสิหิงค์ ซึ่งประดิษฐาน ณ หอพระพุทธรูปสิหิงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช
2. พระพุทธรูปสิหิงค์ ซึ่งประดิษฐาน ณ วัดสิงค์ จังหวัดเชียงใหม่
3. พระพุทธรูปสิหิงค์ ซึ่งประดิษฐาน ณ วัดระที่นั่งพุทธโธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ

พระพุทธรูปสิหิงค์ ซึ่งประดิษฐาน ณ หอพระพุทธรูปสิหิงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพระพุทธรูปที่มีศิลปกรรมอยู่ในตระกูลช่างแบบนครศรีธรรมราช หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “แบบขอมดัม” เป็นพระพุทธรูปที่งดงามมากองค์หนึ่ง พระพักตร์กลมอมยิ้ม พระอุระอวบอ้วน ประทับนั่งในท่าขัดสมาธิ

5. **หอพระอิศวร** ตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนินทางด้านเหนือเป็นวัดเสมาเมืองและด้านใต้เป็นเสาชิงช้า แต่เดิมมีโบสถ์พราหมณ์ตั้งอยู่บริเวณเสาชิงช้าด้านทิศใต้ แต่บัดนี้โบสถ์พราหมณ์ได้ปรักหักพังไปหมดแล้ว คงปรากฏอยู่แต่เสาชิงช้า ซึ่งสร้างขึ้นมาใหม่แทนของเก่าซึ่งใช้ในพิธีตรีมปวายและตรีมปวายของพราหมณ์เมื่อนครหออพระอิศวรเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพพระอิศวร อันเป็นเทพองค์หนึ่งของพราหมณ์ สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยา แต่ของเดิมชำรุดไปหมดแล้ว อาคารที่ปรากฏทุกวันนี้ เป็นอาคารที่กรมศิลปากรสร้างขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2509 ภายในหออพระอิศวรเป็นที่เก็บรักษาศิวิลิ่งค์ และฐานศิวิลิ่งค์ ซึ่งย้ายมาจากโบสถ์พราหมณ์

6. **หอนพระนารายณ์** ตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนินตรงข้ามกับหออพระอิศวร หอนพระนารายณ์เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพพระนารายณ์ อันเป็นเทพองค์หนึ่งของพราหมณ์ และเป็นเทวสถานสำหรับประกอบพิธีกรรมของพราหมณ์ เพราะพราหมณ์ที่เข้ามาอยู่ในนครมีสองพวก พวกแรกนับถือพระอิศวรเป็นใหญ่ ทำพิธีกรรมที่หออพระอิศวรหรือฐานพระสยาม พวกหลังนับถือพระนารายณ์เป็นใหญ่ กระทำพิธีกรรมที่หอนพระนารายณ์ ภายในหอนพระนารายณ์ประดิษฐานเทวรูปปั้น ซึ่งชำรุดองค์หนึ่ง ลักษณะคล้ายพระนารายณ์สี่กร ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นเทวรูปที่มีอยู่เดิมหรือสร้างแทนขึ้นมาใหม่

7. **ฐานพระสยาม** พระสยาม หรือพระสยามภูวนาถ ก็คือพระอิศวรนั่นเอง ดังนั้นฐานพระสยามก็คือหออพระอิศวร ซึ่งตั้งอยู่ที่ถนนหลังพระบรมธาตุ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าฐานพระสยามนี้เก่าแก่กว่าหออพระอิศวร ซึ่งการที่มีทั้งฐานพระสยามและหออพระอิศวรซึ่งสร้างด้วยจุดมุ่งหมายเดียวกันเป็นสองแห่งเช่นนี้ก็คงจะเป็นเพราะพราหมณ์ที่เข้ามาอยู่ในเมืองนครมีจำนวนมากจึงคิดสร้างหออพระอิศวรขึ้นในที่อันใกล้เคียงกับที่อยู่อาศัยของตน เพื่อความสะดวกในการทำศาสนพิธี

8. **วัดเสมาเมือง** ตั้งอยู่ริมถนนราชดำเนิน เป็นวัดเก่าแก่พอๆกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นวัดคูแฉดกับวัดเสมาชัย ซึ่งร้างไปแล้วตามหลักฐานปรากฏว่าพระเจ้าศรีธรรมโศกราชทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. 1318 หลังจากได้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์แล้ว 18 ปี โดยทรงเลือกทำเลกลางใจเมืองเป็นที่สร้าง คงมีพระราชประสงค์จะให้ภิกษุฝ่ายมหายานจำพรรษาเป็นวัดแรก วัดนี้จึงเป็นต้นกำเนิดของวัดทั้งหลายของนครศรีธรรมราช

วัดเสมาเมืองเป็นวัดที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของนครศรีธรรมราช และอาณาจักรศรีวิชัยเป็นอย่างมาก จารึกของวัดเสมาเมืองซึ่งสลักบนหินทรายเป็นรูปใบเสมาสูง 1.04 เมตร ฐานกว้าง 40 เซนติเมตร และส่วนยอดกว้าง 50 เซนติเมตร (ศิลาจารึกหลักที่ 23) นั้นได้กล่าวเป็นหลักฐานที่ช่วยคลี่คลายปัญหาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติได้อย่างมาก

9. **กำแพงเมือง** นับเป็นสัญลักษณ์แห่งความเก่าแก่ของนครศรีธรรมราช ตามตำนานเมืองนครกล่าว ว่า กำแพงเมืองชั้นแรกสุดนั้นสร้างในสมัยพระเจ้าศรีธรรมโศกราช โดยเป็นกำแพงดิน ผู้สร้างคือชาวอินเดียและมอญฝ่ายใต้ กำแพงเมืองที่สร้างก่ออิฐถือปูนที่ปรากฏอยู่เพียงบางส่วน ในด้านทิศเหนือของพื้นที่ศึกษานั้น สร้างในราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 สันนิษฐานว่ารูปแบบการสร้างคงจะสร้างทับแนวกำแพงที่มีอยู่เดิมซึ่งอาจเป็นกำแพงเมืองแบบปึกเสาปูนดิน แนวกำแพงเมืองโบราณเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวจากทิศเหนือไปทิศใต้ประมาณ 2,238.50 เมตร ทางด้านทิศเหนือกว้าง 456.50 เมตร ส่วนด้านทิศใต้กว้าง 465.50 เมตร และมีประตูเมืองทั้งหมด 10 โดยมีรายละเอียดดังนี้²⁵ (แผนที่ 2.1)

²⁵ วิเชียร ณ นคร, และคณะ, นครศรีธรรมราช, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสัมพันธ์, 2521)

1. ประตูชัยเหนือ เดิมชื่อ "ประตูชัยศักดิ์" อยู่ทางด้านหน้าทิศเหนือ เชิงสะพานนครน้อยในปัจจุบันแต่เดิมเป็นป้อมประตูและมีสะพานยกใช้ทอดข้าม
2. ประตูชัยใต้ เดิมชื่อ "ประตูชัยสิทธิ์" อยู่ทางใต้สุดของเมืองตรงกับประตูชัยเหนือและเป็นป้อมปราการเช่นเดียวกัน
3. ประตูลัก เป็นประตูแรกของกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกถ้านับจากทางทิศเหนือเป็นประตูขนาดเล็ก บ้างเรียกว่า "ประตูผี" เพราะเป็นประตูที่อนุญาตให้นำศพออกนอกเมืองได้ และไม่อนุญาตให้นำศพออกทางประตูชัยทางเหนือและใต้เด็ดขาด
4. ประตูโพธิ์ เป็นประตูถัดจากประตูลักมาทางทิศใต้
5. ประตูลอด เป็นประตูด้านใต้สุดของแนวกำแพงด้านทิศตะวันออก
6. ประตูท่าม้า เป็นประตูด้านเหนือสุดของกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก อยู่ตรงข้ามกับประตูโพธิ์
7. ประตูท่าชี เป็นประตูที่ถัดมาจากประตูท่าม้ามาทางทิศใต้ เรียกว่า "ประตูผี" เช่นเดียวกับประตูลัก
8. ประตูท้ายวัง ถัดจากประตูท่าชีมาทางทิศใต้ ตรงข้ามกับประตูลอด
9. ประตูพานยม (สะพานยม) เป็นประตูที่ถัดจากประตูท้ายวัง เรียกว่า "ประตูผีเช่นเดียวกับประตูลักและประตูท่าชี"

10. ประตูนางงาม เป็นประตูด้านใต้สุดของกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก

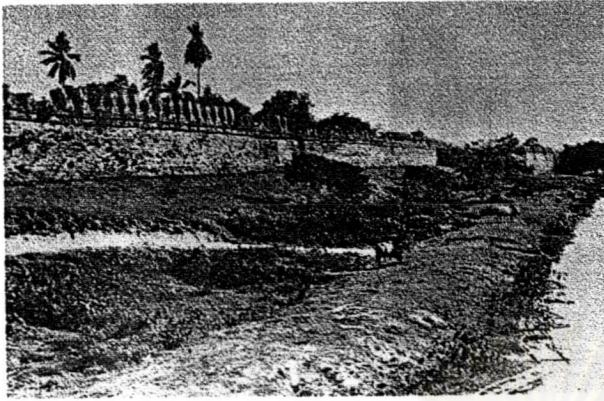
สภาพกำแพงเมืองโบราณนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน

แนวกำแพงยังคงเหลืออยู่เพียงด้านทิศเหนือฟากตะวันออกของถนนราชดำเนินคูแลร์กษาโดยกรมศิลปากร กำแพงเมืองในด้านอื่น ๆ ถูกหรือถอนและบุกรุกโดยเอกชนเป็นส่วนใหญ่โดยตั้งบ้านเรือนทับแนวกำแพงริมถนนเรียบแนวกำแพงด้านในแต่เดิม

ขานกำแพงเมือง จากแนวกำแพงเมืองจะมีที่ว่างเป็นลานไปจดคูเมืองเรียกว่าขานกำแพงเมือง ตัวเมืองโบราณนครศรีธรรมราชมีขานกำแพงเมืองทุกด้านเฉลี่ยความยาวจากฐานกำแพงถึงคูเมืองราว 25 เมตร ในปัจจุบันที่ดินของเอกชนเข้าถือครอง

คูเมืองด้านทิศเหนือยังคงสภาพเป็นลำคลองมีน้ำไหลผ่านตลอดปี ในด้านทิศใต้เป็นลำคลองธรรมชาติ ยังเหลือสภาพให้เห็นเนื่องจากเป็นสายน้ำธรรมชาติ คูเมืองด้านทิศตะวันตกเป็นคูที่ขุดขึ้นเชื่อมแนวลำน้ำด้านทิศเหนือและใต้ มีสภาพตื้นเขินและมีขนาดเล็กมากเต็มไปด้วยวัชพืช คูเมืองด้านทิศตะวันออกสภาพคูเมืองด้านนี้ทรุดโทรมมากที่สุดมีการตั้งบ้านเรือนอย่างหนาแน่น บางตอนเหลือเป็นเพียงทางระบายน้ำและครอบไว้ด้วยท่อนซีเมนต์ แทบไม่เหลือร่องรอยให้พอจะเห็นว่าเคยเป็นคูเมืองที่เคยใช้เป็นอุปสรรคขวางกันข้าศึกในอดีตได้เลย

จากการศึกษาศึกษาความสำคัญขององค์ประกอบโดยรอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จะเป็นแนวทางในการปรับปรุงพื้นที่โดยรอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อเชื่อมต่อความสัมพันธ์และสร้างเอกลักษณ์ภายในบริเวณพื้นที่ศึกษาให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาพที่ 2.9 แนวกำแพงเมืองในอดีต
ที่มา: นครศรีธรรมราช 32

ภาพที่ 2.10 แนวกำแพงเมืองในปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่ 2.1 แสดงตำแหน่งประตูเมือง
ที่มา: ผู้วิจัย

2.3 สรุปการทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 สรุปทฤษฎีและแนวคิดด้านการออกแบบชุมชนเมือง

- **องค์ประกอบเมือง** สามารถนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการปรับปรุงและการมองความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆของบริเวณพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีองค์ประกอบหลักคือวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและมีถนนราชดำเนินเป็นเส้นทางการสัญจรที่สำคัญและเป็นแนวแกนของเมืองทุ่งโฮ้งล้อมบริเวณวัดพระมหาธาตุฯ ส่วนขององค์ประกอบอื่นๆภายในบริเวณพื้นที่ศึกษา เช่น โบราณสถาน สถานที่ราชการ สถานศึกษา ศาสนสถานและอาคารพาณิชย์นั้นตั้งกระจายตามแนวแกนของถนนราชดำเนิน และมีที่โล่งหลักของเมืองคือพื้นที่บริเวณสนามหน้าเมือง
- **ลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์ และย่านประวัติศาสตร์** ทำให้ทราบถึงการจำแนกลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์ และแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของแต่ละเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์โดยแต่ละเมืองจะมีพัฒนาการที่ต่างกันไป ซึ่งพื้นที่ศึกษานั้นตั้งอยู่ในเขตพื้นที่เมืองเก่า โดยมีสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมืองได้แก่ วัดพระมหาธาตุฯ พระบรมธาตุเจดีย์ และศาสนสถานโดยรอบ กำแพงเมือง ศาลากลางจังหวัดซึ่งในอดีตเคยเป็นจวนของเจ้าเมือง เป็นต้น และใช้สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญและมีลักษณะเฉพาะซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์และความมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมืองของเมืองแก่นครศรีธรรมราช
- **การอนุรักษ์** ทำให้ทราบถึงแนวทางในการอนุรักษ์พื้นที่ศึกษา โดยการอนุรักษ์องค์ประกอบที่สำคัญภายในบริเวณพื้นที่ และบรรยากาศหรือจิตภาพของเมืองแก่นครศรีธรรมราชรวมทั้งมาตรการการควบคุมในด้านต่างๆเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาของเมืองในปัจจุบัน
- **วิธีดำเนินการอนุรักษ์** ทำให้ทราบถึงกระบวนการในการอนุรักษ์ และแนวทางในการออกมาตรการควบคุมในด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์พื้นที่ศึกษาเพื่อรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เช่น ความสูงของอาคารในบริเวณพื้นที่ที่มีผลต่อการรับรู้ต่อวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพระบรมธาตุเจดีย์ หรือการควบคุมประเภทของรถที่มีน้ำหนักมากๆเข้าในบริเวณพื้นที่ เพราะส่งผลให้เกิดความสั่นสะเทือนบริเวณพื้นที่โบราณสถานและอาจส่งผลเสียหายได้ เป็นต้น
- **การใช้พื้นที่สาธารณะ(Public Space)** ทำให้ทราบถึงแนวทางในการปรับปรุงพื้นที่ว่างภายในบริเวณพื้นที่ศึกษาซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้สะท้อนถึงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งสามารถรองรับกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นของชุมชนได้
- **ทฤษฎีและกระบวนการประเมินคุณภาพทางสายตา** สามารถนำมาเป็นแนวความคิดในการปรับปรุงและวิธีการประเมินในบริเวณพื้นที่ เนื่องจากมีพระบรมธาตุเจดีย์เป็นที่หมายตาหลักของเมือง
- **การท่องเที่ยว** สามารถนำมาเป็นแนวความคิดในการออกแบบและปรับปรุงรูปแบบการท่องเที่ยวในบริเวณพื้นที่ศึกษา

2.3.2 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพระบรมธาตุเจดีย์

- **ประวัติของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร** ทำให้ทราบถึงประวัติและสาเหตุการก่อตั้งวัดและขอบเขตที่ตั้งของวัดในอดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งจะเป็นแนวทางในการกำหนดขอบเขตในการปรับปรุงพื้นที่เพื่อให้สอดคล้องกับประวัติความเป็นมาของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
  - **ความสำคัญของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร** ทำให้ทราบถึงความศักดิ์สิทธิ์และความสำคัญของวัดที่มีในปัจจุบันและลำดับความสำคัญของโบราณสถานภายในบริเวณวัด โดยมีพระบรมธาตุเจดีย์เป็นโบราณสถานที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะเป็นกรอบแนวทางในการออกแบบต่อไป
  - **ความสำคัญของพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีต่อการตั้งเมืองนครศรีธรรมราช** ทำให้ทราบถึงความสำคัญของพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีในการสร้างเมือง และสะท้อนถึงความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาในพระพุทธศาสนา รวมทั้งอำนาจการปกครองของเจ้าเมือง
  - **ปรัชญาและคติความเชื่อแห่งองค์สถูป** ทำให้ทราบว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางและเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในพื้นที่ รวมทั้งเป็นจุดหมายตาของเมือง ซึ่งนำมาพิจารณาในการปรับปรุงพื้นที่บริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่โดยรอบ เพื่อให้สอดคล้องตามปรัชญา คติ และความเชื่อของพระบรมธาตุเจดีย์
  - **งานสำคัญประจำปีวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร** ทำให้ทราบถึงรูปแบบของกิจกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องในแต่ละช่วงเวลา เพื่อนำไปเป็นกรอบแนวความคิดในการปรับปรุงพื้นที่ให้สามารถรองรับกิจกรรมประเพณีที่เกิดขึ้นภายในบริเวณพื้นที่
  - **พัฒนาการของเมืองนครศรีธรรมราช** ทำให้ทราบถึงสาเหตุการเปลี่ยนแปลงของเมือง และนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงองค์ประกอบภายในบริเวณพื้นที่ศึกษา รวมทั้งสอดคล้องตามแนวทางการพัฒนาของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน
  - **ความสำคัญขององค์ประกอบโดยรอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร** จะเป็นแนวทางในการปรับปรุงพื้นที่โดยรอบวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อเชื่อมต่อกับความสัมพันธ์และสร้างเอกลักษณ์ภายในบริเวณพื้นที่ศึกษาให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น
- จากการทบทวนวรรณกรรมทั้ง 2 ส่วนนั้น ได้สรุปเป็นแนวคิดรวบยอดเอาไว้ เพื่อนำไปประมวลผลของการวิเคราะห์สภาพปัจจุบันของพื้นที่ศึกษา เพื่อสรุปเป็นกรอบแนวความคิดในการเสนอแนวทางการปรับปรุงพื้นที่บริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่โดยรอบต่อไป